

**Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра фінансів ім. С.І. Юрія**

ДІДУХ Марія Володимирівна

**СТРУКТУРА ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ
УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ОПТИМІЗАЦІЇ**

спеціальність: 072 Фінанси, банківська справа та
страхування
випускна кваліфікаційна робота за освітнім ступенем
«магістр»

Виконала студентка
групи ФФм-21
Дідух М. В.

Науковий керівник:
к.е.н., доцент
Коваль С.Л.

Випускну кваліфікаційну
роботу допущено до захисту:

" _____ " _____ 20__ р.

Завідувач кафедри
_____ **О. П. Кириленко**

ТЕРНОПІЛЬ - 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ДОХОДИ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ	7
1.1. Доходи державного бюджету: зміст, сутність та призначення.....	7
1.2. Нормативно-правові основи формування доходів державного бюджету	15
Висновки до розділу 1.....	21
РОЗДІЛ 2 МОНІТОРИНГ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	27
2.1. Податкові надходження державного бюджету: склад, структура та динаміка	27
2.2. Аналіз неподаткових надходжень як джерела формування доходів Державного бюджету України.....	40
2.3. Особливості практики формування доходів від операцій з капіталом та офіційних трансфертів Державного бюджету України.....	48
Висновки до розділу 2.....	49
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМКИ ОПТИМІЗАЦІЇ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ У СУЧАСНИХ УМОВАХ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ВІТЧИЗНЯНІ РЕАЛІЇ	51
Висновки до розділу 3.....	68
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ.....	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	74

ВСТУП

Соціально-економічний розвиток кожної країни є складним, багатозадачним процесом, який передбачає задоволення потреб громадян та забезпечує підвищення рівня та якості життя населення. Забезпечення поступального соціально-економічного розвитку держави є можливим при наявності достатніх за обсягом бюджетних ресурсів, що відповідають державним пріоритетам та враховують існуючі потреби. Досягнення вищевказаних завдань відбувається в межах реалізації бюджетної політики, спрямованої на формування бюджету держави.

В умовах повномасштабної війни в Україні особливої актуальності набувають питання пов'язані із вирішенням проблем наповнення Державного бюджету України. Зрозуміло, що в умовах воєнного стану в державі надходження до бюджету скорочуються, а видатки на оборону, на забезпечення соціальних виплат (в тому числі внутрішньо переміщеним особам) зростають. Саме тому, в умовах обмежених фінансових можливостей та значних фінансових ризиків оптимізація доходів державного бюджету та пошук їх додаткових джерел набуває особливого значення. Координація дій та злагодженість діяльності всіх учасників бюджетного процесу чинить визначальний вплив на можливість досягнення підтримання фінансової стійкості державного бюджету під час воєнного стану та недопущення макроекономічних дисбалансів.

Незважаючи на війну в Україні, питання пов'язані із формуванням доходів бюджету залишаються актуальними і є предметом наукових досліджень численних вчених. Серед вітчизняних науковців доцільно виділити вчених, які раніше вивчали або нині досліджують дану тематику: С. Бегун, Н. Голич, М. Гордієнко І., Дишлева, В. Дем'янишин, К. Захожай, О. Західна, М. Карлін, О. Кириленко, Ю. Колесник, А. Крисоватий, В. Круглякова, С. Коваль, І. Луніна, В. Макогон, А. Нікітішин, Ц. Огонь, К. Павлюк, О. Панухник, М. Пасічний, Ю. Пасічник, Р. Петренко, М. Рябокінь, І. Себестянович,

Ю. Сибірянська, О. Сироветник, А. Соколовська, М. Тарасюк, В. Федосов, Я. Федотова, І. Чугунов, С. Юрій та інші.

Незважаючи на існування ґрунтовних наукових робіт розуміємо, що повномасштабне вторгнення росії на територію нашої держави зумовлює необхідність додаткових досліджень, які враховуватимуть виникнення нових фінансових ризиків та особливостей бюджетного процесу в умовах війни, зокрема в контексті формування доходів державного бюджету. Необхідність продовження теоретичних досліджень даної проблематики доводить актуальність обраної теми кваліфікаційної роботи і зумовлює її вибір, формулювання мети та визначення завдань дослідження.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження теоретичних та практичних засад формування доходів державного бюджету та визначення та обґрунтування можливих шляхів оптимізації їх структури.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання наступних завдань:

- дослідження змісту, сутності та призначення доходів державного бюджету;
- вивчення нормативно-правових засад формування доходів державного бюджету;
- оцінити практику формування податкових надходжень Державного бюджету України;
- проаналізувати неподаткові джерела формування доходів державного бюджету;
- промоніторити практику формування Державного бюджету України за рахунок доходів від операцій із капіталом та трансфертів;
- запропонувати напрями оптимізації бюджетно-податкової політики в умовах воєнного стану.

Об’єктом дослідження є доходи державного бюджету України.

Предметом дослідження є теоретичні й практичні основи формування та оптимізації доходів державного бюджету.

Методи дослідження. Методологічною базою для достовірності та обґрунтованості дослідження доходів бюджету є такі загальнонаукові методи як: системний підхід (застосовано для визначення змісту, сутності та призначення доходів державного бюджету у процесі критичного аналізу та узагальнення напрацювань вчених); методи аналізу та синтезу (у процесі аналізу динаміки та структури доходів державного бюджету); статистичні методи групування та порівняння (у процесі моніторингу доходів державного бюджету у динаміці); графічний метод (у процесі графічного (наочного) відображення виявлених тенденцій у сфері формування доходів державного бюджету).

Теоретико-інформаційну базу дослідження становлять законодавчі й нормативно-правові акти, які регламентують питання формування доходів бюджету, звітні та статистичні дані Міністерства фінансів України (в тому числі Державний веб-портал бюджету для громадян), монографії та наукові праці вчених з даної проблематики, наукові періодичні видання.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у дослідженні особливостей формування доходів державного бюджету у період військового стану та обґрунтування заходів бюджетно-податкової політики спрямованої на зростання доходів державного бюджету під час війни.

Практичне значення одержаних результатів. Комплексний аналіз особливостей виконання державного бюджету за доходами у період військового стану дав змогу сформулювати рекомендації можливостей для отримання грантових коштів від урядів іноземних держав та міжнародних фінансових інституцій.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи. Окремі положення даного дослідження були опубліковані у збірниках наукових праць «Актуальні питання фінансової теорії та практики» (квітень 2023 р.) [36] та «Фінансове забезпечення сталого розвитку» (листопад 2023р.) [37].

Структурні елементи дипломної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та пропозицій, списку

використаних джерел. Кваліфікаційна робота викладена на 71 сторінці, містить 22 рисунки, 20 таблиць. Список використаних джерел налічує 62 найменування на 6 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ДОХОДИ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ

1.1. Доходи державного бюджету: зміст, сутність та призначення

Державний бюджет є важливою сферою фінансової системи кожної країни, яка є матеріальною базою розбудови держави, що чинить визначальний вплив на потенційні можливості розвитку у фінансовій, соціально-економічній, політичній та культурній складових держави. Саме державний бюджет визначає масштаби діяльності держави при цьому є фактором, що обмежує таку діяльність [1, с. 16].

Вчені О. Західна та І. Себестянович наголошують на ролі державного бюджету у процесі фінансової діяльності держави, коли шляхом перерозподілу здійснюється вплив на суспільні процеси (національні та регіональні, економічні та соціальні), на господарську кон'юнктуру. При цьому, державний бюджет виступає важелем регулювання економіки [2, с. 165].

Як провідну ланку системи державних фінансів та інструмент мобілізації фінансових ресурсів на засадах адаптивності, прозорості дієвості та ефективності в умовах воєнного стану розглядають державний бюджет О. Панухник, Я. Федотова та Н. Голич. На думку вчених, бюджет дає можливість представникам влади здійснювати вплив на економіку та стимулювати розвиток її пріоритетних секторів, особливо сфери оборони та захисту населення, здійснювати заходи для залучення фінансової допомоги від міжнародних партнерів [3, с. 64].

На думку В.Д. Макогон, саме дохідна частина бюджету є основою економічного розвитку, оскільки забезпечує формування матеріальної бази для виконання бюджетних програм [4, с. 105]. Доходи бюджету перебувають у повному розпорядженні держави та визначають її фінансовий потенціал, іншими словами це грошові фонди суспільного користування, котрі не

перебувають у власності держави, а лише знаходяться у розпорядженні органів державної влади.

Вивчення існуючих досліджень у сфері формування доходів державного бюджету дозволяє зробити висновок про відсутність єдиного бачення до трактування поняття «доходи бюджету». Саме тому, вважаємо за доцільне здійснити критичний аналіз існуючих підходів до тлумачення поняття «доходи бюджету».

При вивченні наукової літератури часто зустрічаємо дефініції у яких вчені пов'язують доходи бюджетів із фінансовими ресурсами призначеними для виконання функцій держави. Саме таке визначення, запропоноване Ю. Пасічником і який вважає доходи державного бюджету тією частиною централізованих фінансових ресурсів держави, котрі регламентуються чинними нормативними актами і є необхідними для виконання її функцій [5, с. 355].

Павлюк К.В. також вбачає у доходах бюджету ту частину фінансових ресурсів держави, формування яких відбувається як наслідок розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту. Саме ця частина фінансових ресурсів держави є зосередженою у бюджетному фонді і призначена задоволення соціальних і економічних потреб держави [6, с. 83].

На думку О. Західної та І. Себестянович доходи бюджету є базою функціонування держави, причому від їх обсягу залежить ступінь забезпечення держави ресурсами, які необхідні для виконання покладених на неї функцій [2, с. 165].

Близьке за змістом трактування доходів бюджету дає О.С. Сироветник, який вбачає в них основу «фінансового забезпечення діяльності держави та виконання нею своїх функцій» [7, с. 272].

Як базис «для виконання владними інституціями своїх функціональних повноважень щодо: забезпечення оборони і безпеки держави; верховенства права й громадського порядку; надання суспільних послуг і благ у сфері охорони здоров'я, освіти, соціального захисту тощо» [8, с. 125] трактують

доходи державного і місцевих бюджетів І. Чугунов, М. Пасічний та А. Нікітішин.

Ю. Колесник та С. Бегун І. характеризують доходи державного бюджету «як певні грошові відносини, котрі виникають між державою з одного боку – юридичними і фізичними особами з іншого, внаслідок чого відбувається вилучення частини валового національного продукту та формування фінансових фондів, ресурсами якого розпоряджається держава» [9, с. 71].

На думку І. Дишлевої, доходи державного бюджету є поняттям, котре тісно пов'язане з функціями держави у сфері регулювання соціально-економічних процесів у суспільстві та є матеріальною основою для їхньої реалізації. Іншими словами, вчена розглядає доходи державного бюджету як надійну та стабільну фінансову базу органів державної влади. Автор наголошує, що їх недостатня кількість робить неможливим ефективний вплив держави на соціально-економічні процеси [10, с. 93].

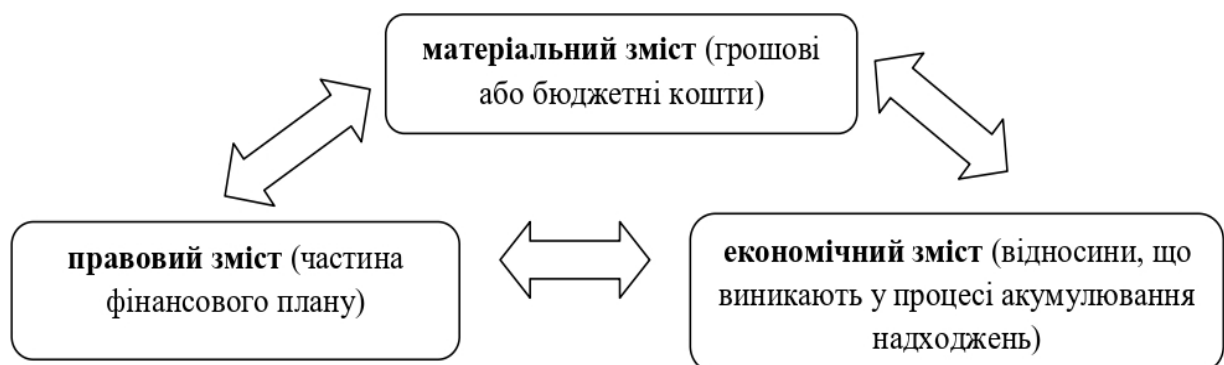
В підручнику «Фінанси» знаходимо визначення доходів бюджету як економічної категорії, котра проявляється в економічних відносинах, що виникають «між державою та юридичними і фізичними особами в процесі формування бюджетного фонду країни» [11, с. 164]. О. Романенко розкриває як досліджувана категорія проявляється у різноманітних формах, зокрема: обов'язкові платежі підприємств, установ, організацій та громадян до бюджету, при цьому їх матеріальним проявом є грошові кошти, котрі надходять до бюджету. Таким чином, на думку вченого, доходи бюджету – це «...грошові кошти, що надходять у розпорядження держави на безвідплатній і безповоротній основі відповідно до чинних бюджетного і податкового законодавства» [11, с. 165].

Як кошти, що надходять в «безоплатному і безповоротному порядку відповідно до чинного в країні законодавства в розпорядження федеральних і регіональних органів державної влади та органів місцевого самоврядування» [12, с. 85] тлумачать доходи бюджету І. Лук'яненко та М. Сидорович.

Заслуговує на увагу підхід до визначення доходів бюджету запропонований К. В. Захожай. На думку вченого, доходи бюджету є «основою фінансування загальнодержавних програм та сприяє їх виконанню» [1, с. 17]. Саме тому, вважає науковець, дохідна частина бюджету є прямо пропорційно пов'язаною із «Прогнозом соціально-економічного розвитку України» і, навпаки, виконання цього стратегічного документу залежить від його фінансового забезпечення.

Відмінний від вищенаведених підходів до тлумачення доходів бюджету запропоновано Т.Г. Бондаруком. Вчений застосував управлінський підхід, що дозволило розглядати доходи бюджету як складний об'єкт управління. Складність об'єкта вчений пояснює неоднорідністю за змістом груп доходів пов'язаних із різноманітністю відносин між державою та численними платниками обов'язкових платежів. Саме у процесі реалізації цих відносин і відбувається формування бюджету [13, с. 29].

Досліджуючи доходи державного бюджету М.В. Тарасюк та О.С. Сироветник трактують їх як «суму еквівалентної вартості коштів, які отримала держава в своє розпорядження з метою виконання покладених на неї функцій, для задоволення потреб країни та населення» [14, с. 95]. При цьому вчені виокремлюють три основні підходи до трактування доходів бюджету (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Підходи до визначення поняття доходів бюджету

(за М.В. Тарасюком та О.С. Сироветником [14, с. 94])

На думку М.В. Тарасюка та О.С. Сирочетника, доходи бюджету слід досліджувати за такими трьома підходами: як матеріальну, економічну та правову категорію (рис. 1.1). Сутність доходів бюджетів проявляється в економічній категорії, котра відображає результат розподільчих процесів. За матеріальним змістом доходи бюджетів представляють собою централізований грошовий фонд, котрий забезпечує виконання функцій держави. Як правова категорія доходи бюджетів уособлюються у фінансовому плані держави [14, с. 94].

Досліджуючи доходи бюджету колектив вчених (Західна О., Круглякова В., Бацман І.) вказують на принципи їх формування (рис. 1.2).

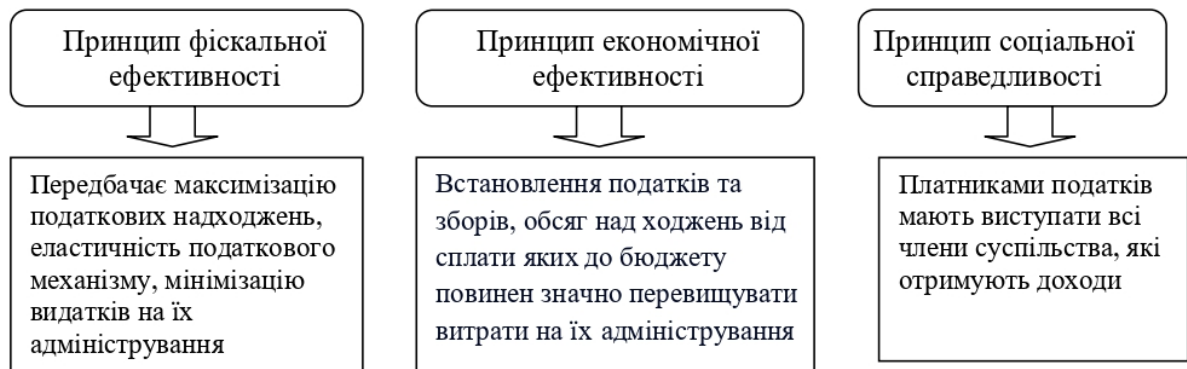

Рис. 1.2. Принципи формування доходів бюджету [15, с. 132]

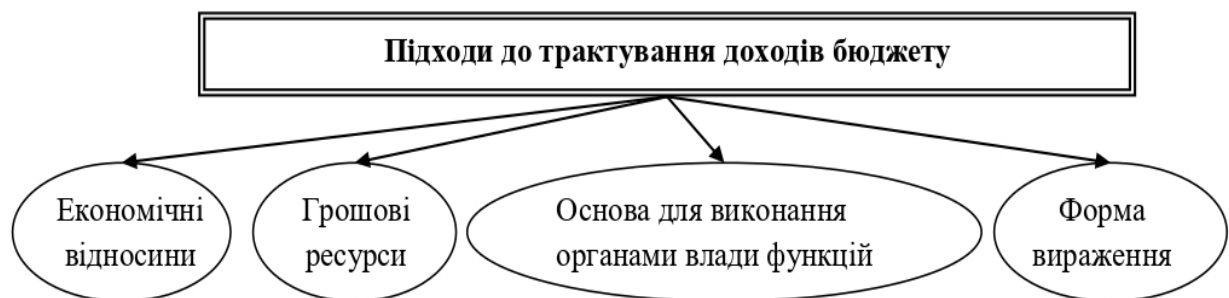
Як бачимо (рис. 1.2), застосували загальновідомі принципи оподаткування для характеристики доходів бюджету.

Комплексністю дослідження доходів бюджету вирізняється монографія Ц. Огня «Доходи бюджету України: теорія та практика» [16, с. 165] у якій доходи бюджету трактуються з позиції перерозподілу коштів. На думку вченого, сутність доходів бюджету доцільно розглядати на етапі їх формування, розподілу та використання у процесі виконання зобов'язань держави [16, с. 165].

Грунтовне дослідження доходів бюджету здійснено В.Г. Демянишиним. Вчений обґрунтував, що для бюджетних відносин характерним є «охоплення як на етапі формування централізованого фонду грошових коштів держави,

так і у процесі їх використання» [17, с. 70]. На першому етапі бюджетні відносини реалізуються як доходи, а на другому – як видатки. В.Г. Дем'янишин визначає доходи бюджетів є об'єктивне економічне явище, котре пов'язане із «сукупністю економічних відносин, що супроводжують розподіл і перерозподіл ВВП із метою формування централізованого фонду грошових коштів держави. За сутністю доходи бюджетів є як результатом розподільчих процесів, так і об'єктом подальшого розподілу коштів централізованого грошового фонду на окремі цільові фонди відповідно до функцій держави» [17, с. 70]. На думку вченого, обсяг доходів бюджету перебуває у залежності від значимості функцій та повноважень держави, які визначено Конституцією та чинними законами України [17, с. 70].

Комплексний підхід при трактуванні доходів бюджету застосовано В.Д. Макогон (рис. 1.3).

Рис. 1.3. Підходи до трактування доходів бюджету (за В.Д. Макогон)

Складено та узагальнено за [4, с. 106]

Як видно із рис. 1.3, вчений розглядає доходи бюджетів як:

- економічні відносини, котрі пов'язані із формуванням грошових ресурсів;
- грошові ресурси, які знаходяться складі дохідної частини бюджету;
- кошти, які забезпечують можливість виконання органами влади покладених функцій та завдань;
- формуються на безоплатній і безповоротній основі у формі податкових та неподаткових надходжень [4, с. 106].

На підставі критичного аналізу підходів науковців до визначення поняття «доходи державного бюджету» не виявлено єдиного підходу до тлумачення досліджуваного поняття (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Підходи до тлумачення поняття «доходи державного бюджету»

Підхід	Вчені
економічні відносини	Макогон В.Д. [4], Колесник Ю. Ю., Бегун С. І. [9], Романенко О. Р. [11], Бондарук Т.Г. [13]
економічна категорія	Романенко О. Р. [11], Тарасюк М.В., Сироветник О.С. [14]
фінансові/грошові ресурси	Макогон В.Д. [4], Павлюк К. [6]
кошти, для виконання державою (органами) функцій та завдань	Західна О., Себестянович І. [2], Макогон В.Д. [4], Чугунов І., Пасічний М., Нікітшин А. [8], Сироветник О.С. [7], Огонь Ц.Г. [16], Демянишин В.Г. [17]
як централізований фонд грошових коштів	Макогон В.Д. [4], Пасічник Ю.В. [5], Демянишин В.Г. [17]
складова фінансового плану держави	Тарасюк М.В., Сироветник О.С. [14]
ланка фінансової системи	Панухник О., Федотова Я., Голич Н. [3]
добровільні та обов'язкові надходження	Макогон В.Д. [4], Романенко О. Р. [11], Лук'яненко І., Сидорович М. [12],
важіль, інструмент регулювання	Західна О., Себестянович І. [2], Панухник О., Федотова Я., Голич Н. [3]

Примітка. Узагальнено автором

Проведені дослідження та здійснення узагальнень дозволило виявити наступні основні підходи вітчизняних науковців до тлумачення доходів державного бюджету:

- як економічну категорію;
- важіль, інструмент державного регулювання;
- як централізований фонд грошових коштів;
- як обов'язкові та/або добровільні надходження;
- як ланку фінансової системи.

Таке різноманіття бачень вчених при визначенні досліджуваного поняття не є свідченням суперечок та заперечень одних трактувань іншими, а навпаки, акцентує увагу на багатогранності поняття та зацікавленості науковців у подальших дослідженнях.

На нашу думку, під доходами державного бюджету слід вважати обсяг грошових коштів (фінансових ресурсів), котрі мобілізуються державою у

вигляді податкових надходжень, доходів від операцій з капіталом, неподаткових надходжень, міжбюджетних трансфертів і використовуються для виконання конституційних повноважень та функцій держави.

1.2. Нормативно-правові основи формування доходів державного бюджету

Передумовою ефективного функціонування бюджетної системи (в тому числі в частині формування доходів державного бюджету) є встановлення нормативно-правової бази, яка регламентує бюджетні взаємовідносини. Документом, яких лежить в основі бюджетного законодавства є Бюджетний кодекс України [19].

Саме статтею 4 Бюджетного кодексу України визначено склад бюджетного законодавства (рис. 1.4).

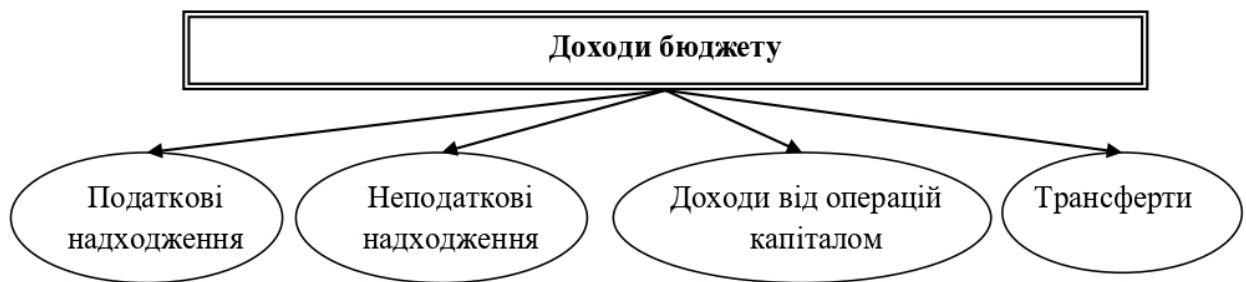
Рис. 1.4. Склад бюджетного законодавства

Примітка. Складено та узагальнено автором за [19]

Статті 95–98 Конституції України містять положення, що регламентують бюджетні відносини в частині складу бюджетної системи, внутрішня будова якої спрямована на справедливий та неупереджений розподіл суспільного багатства між усіма громадянами, територіальними громадами. Крім того, Конституцією передбачено обов'язкове щорічне затвердження Верховною Радою України закону про державний бюджет та оприлюднення звітів про доходи і видатки державного бюджету [20].

Враховуючи, що об'єктом дослідження є доходи державного бюджету, зосередимо увагу на нормативно-правових актах в межах дослідження.

Бюджетним кодексом України визначено основні групи надходжень доходів бюджету (рис. 1.5).

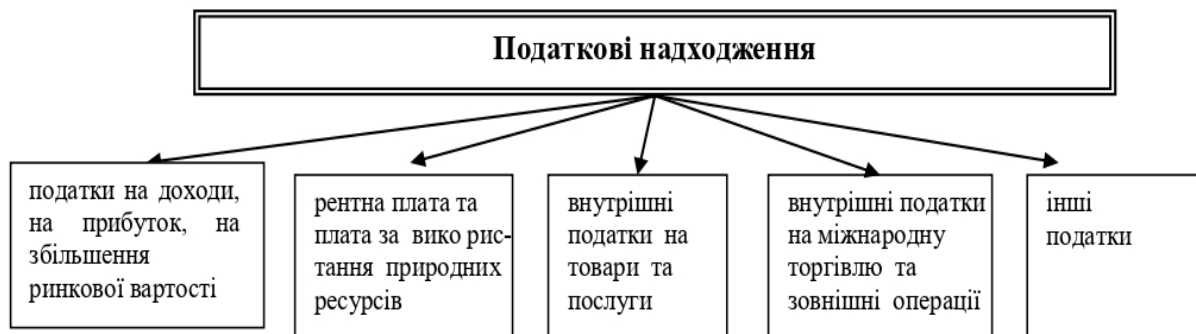
Рис. 1.5. Класифікація доходів бюджету

Примітка. Складено та узагальнено автором за [19]

Відповідно до Бюджетного кодексу України податкові надходженнями включають загальнодержавні та місцеві податки і збори. Податковий кодекс України регламентує усі «відносини у сфері справляння податків і зборів, встановлює перелік податків та зборів, котрі справляються в Україні та механізм їх адміністрування» [21].

Класифікацією доходів бюджету [22] передбачено п'ять груп податкових надходжень (рис. 1.6).

Вторгнення окупантів в Україну та запровадження воєнного стану зумовила необхідність зміни податкової політики в контексті певних фіскальних стимулів для підтримки вітчизняної економіки та споживання.

Рис. 1.6. Групи податкових надходжень

Примітка. Складено та узагальнено автором за [22]

Зокрема, внесено зміни до Податкового кодексу України, якими передбачено починаючи із березня 2022 р. та до завершення дії військового стану зниження ставки податку на додану вартість до 7% для пального (бензину, скрапленого газу, інших нафтопродуктів) [24]. Також змінами до Податкового кодексу України скасовано сплату акцизу з пального.

Крім того, з 1 квітня запроваджено пільги, якими впроваджено звільнення від оподаткування акцизом та митом транспортних засобів. Разом з тим, довготривалість війни та недостатність надходжень до бюджету зумовили скасування пільгового оподаткування транспортних засобів та імпорту (з 1 липня 2022 р.) [8, с. 128].

Також, у Верховній Раді України зареєстровано законопроекти, спрямовані на підтримку промисловості на час дії воєнного стану. Зокрема пропонується:

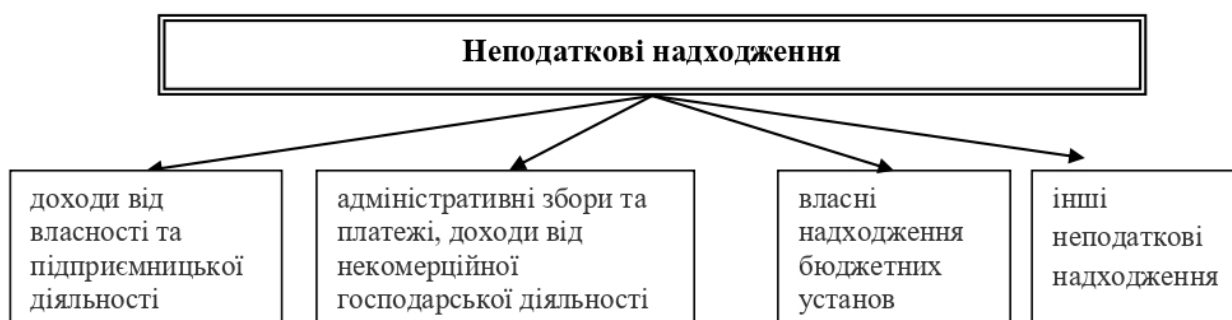
- звільнити від сплати податку на додану вартість та мита ввезеного обладнання для фахової передвищої та професійно-технічної освіти, котрі здійснюють підготовку кадрів для підприємств;

- звільнити від сплати мита і податку на додану вартість комплектуючі, котрі бізнес ввозить для власного виробництва;

- запровадити пільги на ренту для суб'єктів господарювання, котрі видобувають воду та залізну руду, котра буде перероблятися на території України [23, с. 160].

Класифікацією доходів бюджету [22] передбачено чотири групи неподаткових надходжень (рис. 1.7).

Рис. 1.7. Групи неподаткових надходжень

Примітка. Складено та узагальнено автором за [19]

Бюджетний кодекс України визначає трансферти як «кошти, які одержують від органів державної влади або органів місцевого самоврядування, від інших держав чи міжнародних організацій на засадах безоплатності та безповоротності» [21].

Рис. 1.8. Види міжбюджетних трансфертів

Примітка. Складено та узагальнено автором за [19]

Серед вище наведених трансфертів (рис. 1.8), доходами державного бюджету є реверсна дотація, яка представляє собою кошти, котрі передаються із місцевих бюджетів до державного бюджету [19].

Стаття 29 Бюджетного кодексу України містить перелік всіх доходів державного бюджету (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Склад доходів державного бюджету

Джерело	Відсоток зарахування
податок на доходи фізичних осіб	25% (60% на території м. Києва)
військовий збір	100%
податок на прибуток підприємств	90% (державні підприємства 100%)
рентна плат за спеціальне використання лісових ресурсів	37%
рентна плат за спеціальне використання води	45%
рентна плат за користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного значення	70%
рентна плата за користування надрами для видобування нафти, природного газу та газового конденсату	95%
податок на додану вартість	100%
акцизний податок	100%
ввізне/вивізне мито	100%
рентна плата за транспортування нафти та нафтопродуктів трубопроводами територією України	100%
екологічний податок	45%
частина чистого прибутку (доходу) державних унітарних підприємств	
кошти від санкцій	
плата за надання адміністративних послуг	
інші	

Примітка. Складено та узагальнено автором за [21]

Бюджетним кодексом України передбачено щорічне складання Бюджетної декларації (на середньостроковий період). Такий програмний документ складає Міністерство фінансів України при участі головних розпорядників бюджетних коштів [21]. Бюджетна декларація містить інформацію щодо: «основних прогнозних макропоказників економічного і соціального розвитку України (показників ВВП, рівня безробіття, припущень щодо курсу гривні до долара США), показників доходів і граничних показників видатків державного бюджету, частки прогнозного обсягу валового внутрішнього продукту, котрий перерозподіляється через зведений бюджет, рівень дефіциту (профіциту) державного бюджету, державного боргу» [21] тощо.

Як свідчить практика, востаннє Бюджетна декларація була складена та схвалена у 2021 р. на період 2022 – 2024 рр. і містила обґрунтування цілей державної політики у різних сфері діяльності та показники їх досягнення упродовж цього періоду шляхом встановлення граничних показників видатків [26].

У наступному, 2022 р. передбачалось розроблення Бюджетної декларації на 2023–2025 рр., однак через розгортання повномасштабної війни на території України цей документ не було розроблено [27].

Починаючи із 1 січня 2024 р. планується відновити середньострокове бюджетне планування і поновити процес складання Бюджетної декларації [28].

Закон про Державний бюджет України – це закон, який щорічно приймається Верховною Радою України та містить показники, які відображають очікувані доходи та видатки державного бюджету (відповідно до бюджетної класифікації), обсяг дефіциту та державного боргу, бюджетні призначення для головних розпорядників коштів державного бюджету, а також міжбюджетні трансферти, показники соціальних стандартів (мінімальна заробітна плата та прожитковий мінімум).

В умовах війни складання проекту державного бюджету ускладненою є оцінка економічної ситуації. Негативний вплив на стан економіки зумовлений руйнуванням як об'єктів цивільної та критичної інфраструктури, так і промислових комплексів. Із початку повномасштабного вторгнення близько 11–12 мільйонів українців були змушені покинути місця постійного перебування і мігрувати закордон або в інші області [30]. Така ситуація призвела до зниження обсягу реального ВВП за результатами 2022 р. на 29,1%, що є найбільш вагомим зниженням за роки незалежності України [30]. Зниження обсягу ВВП спричинено призупиненням роботи численних підприємств на територіях, де ведеться активні бойові дії або через військову загрозу, через блокування або обмеження доступу до ринків збуту чи сировини. В Україні немає жодної галузі, яка б прямо чи опосередковано не зазнала втрат від російської агресії. Так, за результатами 2022 р. обсяг виробництва у

промисловості знизилась на 36,7%, в тому числі: у добувній промисловості – на 30%, у переробній промисловості – на 41%, постачання електроенергії, газу, та кондиційованого повітря – на 30,6% [31].

Підприємства агропромислового комплексу, які у довоєнний період забезпечували близько 40% валютної виручки від експорту товарів, зазнають фінансових втрат через скорочення посівних площ, порушення експортних логістичних зв'язків, руйнування допоміжної інфраструктури.

Внаслідок повномасштабних військових дій заблоковано морські та авіа-шляхи, порушена логістика всередині країни, що спричинило зниження вантажообігу на 42,4%, пасажирообігу – 50,4% у 2022 р. Крім того, скорочення обсягів виробництва та блокування морських шляхів негативно позначається на зовнішній торгівлі [32]. Так, за офіційними даними Національного банку України експорт вітчизняних товарів у січні-липні 2023 р. скоротився на 11,5% порівняно з аналогічним періодом 2022 р. Найбільший рівень зниження спостерігається в сфері експорту мінеральних продуктів – на 53,8%, чорних та кольорових металів – на 44,2%, продукції хімічної промисловості – на 24,4%, деревини та виробів з неї – на 18,6%, продукції машинобудування – на 12,5% [32].

У вересні 2023 р. на розгляд Верховної Ради України передано проект закону, яким передбачено доходи Державного бюджету України «в обсязі 1746,3 млрд. грн. (у тому числі доходи загального фонду –1574,5 млрд. грн. та спеціального фонду – 171,8 млрд. грн.), граничний обсяг дефіциту бюджету – 1593,6 млрд. грн.» [33].

Проектом Закону України «Про Державний бюджет України на 2024 р.» [33] передбачено зростання мінімальної заробітної плати та очікується поступове підвищення ділової активності суб'єктів господарювання, що позитивно впливатиме на надходження податку на доходи фізичних осіб.

У Верховній Раді України перебуває на розгляді законопроект який передбачає зміни Бюджетного Кодексу України стосовно зарахування «до спеціального фонду Державного бюджету України надходжень від

оподаткування доходів у вигляді грошового забезпечення, грошових винагород та інших виплат, одержаних військовослужбовцями, поліцейськими та особами рядового і начальницького складу» [34]. Очікувані надходження із цього джерела кошти у 2024 р. складатимуть 93,7 млрд. грн. і будуть спрямовані на виробництво дронів та вітчизняного озброєння, що значно покращить оборонну спроможність держави [35]. Іншого джерела поповнення спеціального фонду державного бюджету немає, тому в уряді вважають такі зміни найбільш оптимальним кроком. Підтвердженням цьому є перевиконання багатьох місцевих бюджетів за доходами пояснюють зростанням надходжень із значними за обсягами виплатами військовослужбовцям, частини яких розміщені на території відповідних громад [35].

Враховуючи, що доходи державного бюджету є фінансовою основою, яка забезпечує соціально-економічний розвиток держави шляхом виконання нею своїх функцій вважаємо за доцільне досліджувати на лише теоретико-правові засади їх формування, а й здійснювати аналіз сучасної практики для виявлення тенденцій, проблем та обґрунтування напрямів оптимізації.

Висновки до розділу 1

Державний бюджет є важливою сферою фінансової системи кожної країни, яка є матеріальною базою розбудови держави, що чинить визначальний вплив на потенційні можливості розвитку у фінансовій, соціально-економічній, політичній та культурній складових держави, визначає масштаби діяльності держави при цьому є фактором, що обмежує таку діяльність.

Вивчення існуючих досліджень у сфері формування доходів державного бюджету дозволило зробити висновок про відсутність єдиного бачення до трактування поняття «доходи бюджету». На нашу думку, різноманіття бачень вчених при визначенні досліджуваного поняття не є свідченням суперечок та заперечень одних трактувань іншими, а навпаки, акцентує увагу на багатогранності поняття та зацікавленості науковців у подальших

дослідженнях.

Здійснення критичного аналізу та узагальнень дозволило виявити наступні основні підходи вітчизняних науковців до тлумачення доходів державного бюджету:

- як економічну категорію;
- важіль, інструмент державного регулювання;
- як централізований фонд грошових коштів;
- як обов’язкові та/або добровільні надходження;
- як ланку фінансової системи.

Запропоновано, під доходами державного бюджету розуміти обсяг грошових коштів (фінансових ресурсів), котрі мобілізуються державою у вигляді податкових надходжень, доходів від операцій з капіталом, неподаткових надходжень, міжбюджетних трансфертів і використовуються для виконання конституційних повноважень та функцій держави.

Передумовою ефективного функціонування бюджетної системи (в тому числі в частині формування доходів державного бюджету) є встановлення нормативно-правової бази, яка регламентує бюджетні взаємовідносини. Основними нормативними актами є: Конституція України [20], Бюджетний кодекс України [19], щорічні закони України про Державний бюджет України, Податковий кодекс України [21], бюджетна класифікація [22], бюджетна декларація [26] та ін.

РОЗДІЛ 2

МОНІТОРИНГ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

2.1. Податкові надходження державного бюджету: склад, структура та динаміка

Податки є не лише економічною, а й історичною категорією, яка відображає право держави вилучати як з громадян, так і з інших економічних суб'єктів певну частину виробленої вартості або доходу. Таке право базується на необхідності наповнення бюджету фінансовими ресурсами, щоб держава мала можливість виконувати покладені функції [39].

Розглянемо доходи Державного бюджету України у динаміці (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Динаміка доходів Державного бюджету України за 2019–2022 рр.

Показники	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.
Обсяг, млрд. грн.	998,3	1076,0	1296,9	1787,4
Абсолютний приріст, млрд. грн.	-	77,7	220,9	490,5
Темп зростання, %	-	107,8	120,5	137,8

Примітка. Складено та розраховано автором за даними [41]

Аналіз показників, представлених у табл. 2.1 свідчить про стабільне зростання обсягу доходів Державного бюджету України упродовж 2019–2022 рр. Так, за результатами 2020 р. (у порівнянні з 2019 р.) темп зростання даного показника становив 107,8%, абсолютний приріст – 77,7 млрд. грн. Виконання бюджету відбувалося в умовах впливу на економіку України масштабного поширення пандемії COVID-19, котра була спричинена коронавірусом SARS-CoV-2 [42].

За результатами 2021 р. (у порівнянні з 2020 р.) темп зростання доходів становив 120,5%, абсолютний приріст – 220,9 млрд. грн. Така позитивна динаміка відбувалась в умовах поступального відновлення економіки та

адаптації економічних суб'єктів до упроваджених карантинних заходів у світі та Україні, зумовлених коронавірусом SARS-CoV [43].

За результатами 2022 р. (у порівнянні з 2021 р.) темп зростання становив 137,8%, абсолютний приріст – 490,5 млрд. грн. (див табл. 2.1). У 2022 р. на виконання державного бюджету за доходами вплинуло вторгнення російських військ та війна, що зумовило вплив таких основних факторів як: «падіння економіки та зниження ділової активності платників податків, масштабна міграція населення як за межі України, так і внутрішня» [44].

Основою доходів бюджету будь-якої країни є податкові надходження, котрі забезпечують стабільне надходження грошових коштів. На думку вчених, фіскальний метод мобілізації коштів до бюджету займає перше місце серед інших інструментів державного регулювання економіки, при цьому він об'єктивно відображає стан національної економіки (економічне зростання або спад) [40, с. 107]. Розглянемо структуру доходів Державного бюджету України у динаміці (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

**Динаміка та структура доходів Державного бюджету України
за 2019–2022 рр.**

Показники	2019 р.		2020 р.		2021 р.		2022 р.	
	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %
Податкові надходження	799,8	80,1	851,1	79,1	1107,1	85,4	949,8	53,2
Неподаткові надходження	186,8	18,7	213,0	19,8	176,4	13,5	346,3	19,4
Доходи від операцій з капіталом	0,18	0,02	0,04	0,0	0,3	0,03	0,6	0,03
Цільові фонди	1,8	0,2	0,2	0,02	0,2	0,02	0,1	0,01
Трансферти	9,9	1,0	11,7	1,1	13,8	1,1	490,6	27,4
Всього	998,3	100,0	1076,0	100,0	1296,9	100,0	1787,4	100,0

Примітка. Складено та розраховано автором за [41]

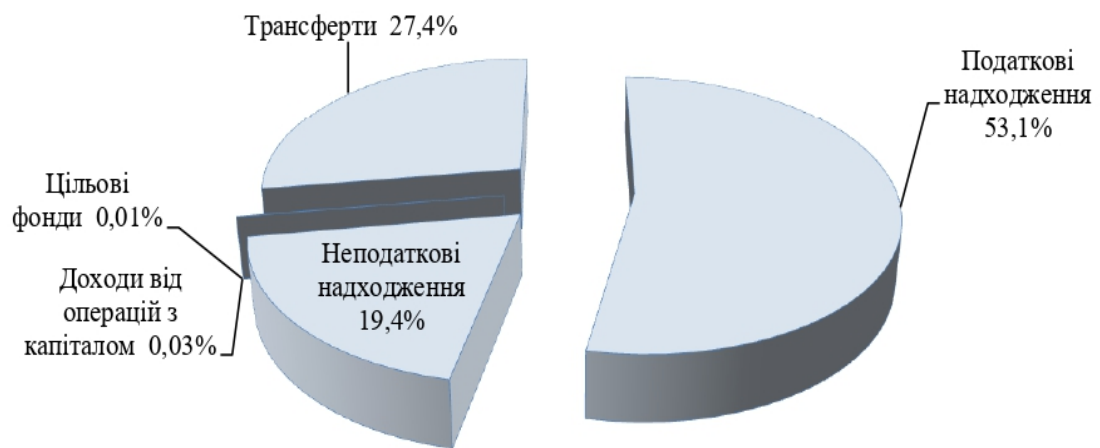
Як видно із показників, представлених у табл. 2.2, податкові надходження упродовж усього аналізованого періоду становили визначальну частку доходів Державного бюджету України. Так, впродовж 2019–2021 рр. питома вага податкових надходжень складала від 79,1% до 85,2% від загального обсягу

доходів бюджету і становила: у 2019 р. – 80,1%; у 2020 р. – 79,1%. у 2021 р. – 85,4%.

Повномасштабна війна на території України, спад економіки зумовили зниження обсягу надходжень податків до державного бюджету у 2022 р. Натомість Україна отримала значні обсяги міжнародної фінансової допомоги, що зумовило зниження питомої ваги податкових надходжень до рівня 53,1%, що є доволі значимим.

Структура усіх доходів Державного бюджету України, що надійшли в 2022 р. представлена на діаграмі (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Структура доходів Державного бюджету України в 2022 р.

Примітка. Побудовано автором за [41]

Як бачимо із показників (рис. 2.1), серед доходів державного бюджету у 2022 р. найбільшою питомою вагою вирізнялись податкові надходження, які становили більше половини сумарних надходжень – 53,1%. Трансферти становили – 27,4% від загального обсягу доходів державного бюджету; неподаткові доходи – 19,4%; доходи від операцій з капіталом – 0,03%, цільові фонди – 0,01% (рис. 2.1).

Здійснимо аналіз податкових надходжень у динаміці (див. табл. 2.3).

Таблиця 2.3

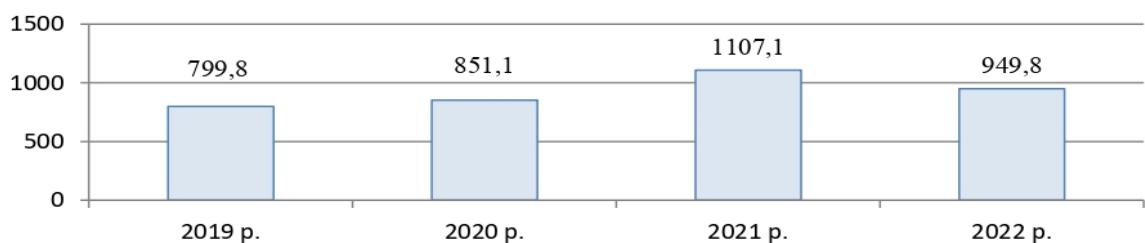
**Динаміка обсягу податкових надходжень Державного бюджету України за
2019–2022 рр.**

Показники	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.
Обсяг, млрд. грн.	799,8	851,1	1107,1	949,8
Абсолютний приріст, млрд. грн.	-	51,3	256,0	-157,3
Темп зростання, %	-	106,4	130,1	85,8

Примітка. Складено та розраховано автором за даними [41]

Аналіз показників, представлених у табл. 2.3 демонструє зростання обсягу податкових надходжень Державного бюджету України упродовж 2019–2021 рр. Так, за результатами 2020 р. (у порівнянні з 2019 р.) темп зростання даного показника становив 106,4%, абсолютний приріст – 51,3 млрд. грн. За результатами 2021 р. (у порівнянні з 2020 р.) темп зростання становив 130,1%, абсолютний приріст – 256,0 млрд. грн.

У 2022 р. спостерігається зниження обсягу податкових надходжень, які надійшли до державного бюджету, що зумовлено війною, призупиненням роботи численних підприємств на територіях, де ведеться активні бойові дії або через військову загрозу, через блокування або обмеження доступу до ринків збуту чи сировини, масштабною міграцією громадян України. Так, за результатами 2022 р. (у порівнянні з 2021 р.) темп зростання досліджуваного показника становив 85,8%, абсолютний приріст відображає зниження обсягів на 85,8 млрд. грн. (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Динаміка обсягу податкових надходжень Державного бюджету України за 2019–2022 рр., млрд. грн.

Примітка. Побудовано автором за [41]

Заслуговує на увагу аналіз податкових надходжень державного бюджету у розрізі їх основних груп (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Склад, структура та динаміка податкових надходжень Державного бюджету України за 2019–2022 рр.

Показники	2019 р.		2020 р.		2021р.		2022 р.	
	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %
Податкові надходження	799,8	100,0	851,1	100,0	1107,1	100,0	949,8	100,0
Податки на доходи, на прибуток, на збільшення ринкової вартості	217,0	27,1	226,0	26,5	285,3	25,8	265,5	28,0
Рентна плата та плата за використання ін. природ. ресурсів	46,7	5,8	52,5	6,2	80,7	7,3	85,4	9,0
Внутрішні податки на товари і послуги	502,0	62,8	538,9	63,3	698,9	63,1	569,4	60,0
Податки на міжнародну торгівлю	30,1	3,8	30,5	3,6	38,2	3,5	26,2	2,8
Інші податки	3,8	0,5	3,3	0,4	3,9	0,3	3,3	0,2

Примітка. Складено та розраховано автором за [41]

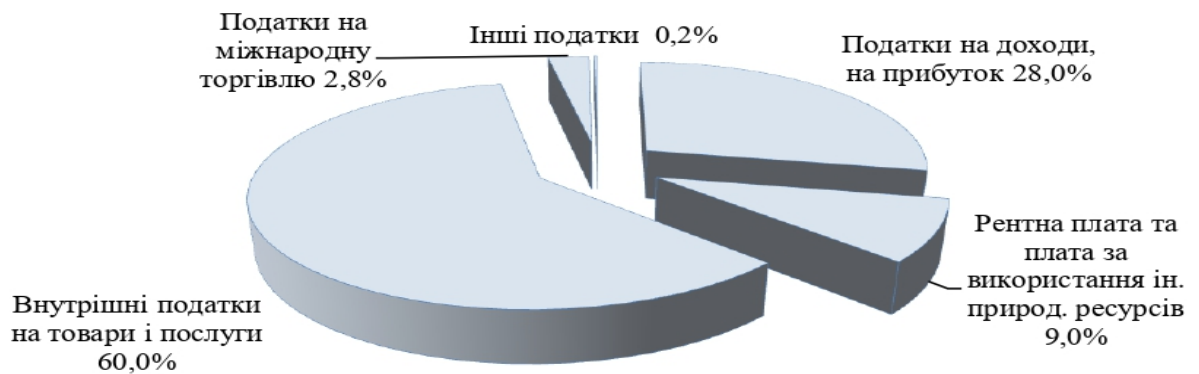
Показники, представлені у табл. 2.4 свідчать, що серед податкових надходжень найбільшою питоною вагою вирізняються податки групи внутрішніх податків на товари і послуги. Так, їх частка становила: у 2019 р. – 62,8% від загального обсягу податкових надходжень; у 2020 р. – 63,3%; у 2021 р. – 63,1%; у 2022 р. – 60,0%.

Доволі значним є обсяг надходжень групи податків на доходи та прибуток – їх частка становила: у 2019 р. – 27,1% сумарного обсягу податкових надходжень; у 2020 р. – 26,5%; у 2021 р. – 25,8%; у 2022 р. – 28,0% (табл. 2.4).

Податки на міжнародну торгівлю становили: у 2019 р. – 3,8% від сумарних податкових надходжень; у 2020 р. – 3,6%; у 2021 р. – 3,5%; у 2022 р. – 2,8% (табл. 2.4).

Рентна плата, а також плата за використання інших природних ресурсів становила: у 2019 р. – 5,8% усіх податкових надходжень; у 2020 р. – 6,2%; у 2021 р. – 7,3%; у 2022 р. – 9,0% (див. табл. 2.4).

Структура податкових надходжень державного бюджету у 2022 р. представлена на рис. 2.2.

**Рис. 2.3. Структура податкових надходжень
Державного бюджету України у 2022 р.**

Показники діаграми (рис. 2.3), демонструють розподіл груп податкових надходжень державного бюджету у 2022 р.:

- внутрішні податки на товари і послуги – 60,0%;
- податки на доходи і на прибуток – 28,0%;
- рентна плата за використання інших природних ресурсів – 9,0%;
- податки на міжнародну торгівлю – 2,8%.

Враховуючи значні обсяги внутрішніх податків на товари і послуги проаналізуємо у динаміці (табл. 2.5).

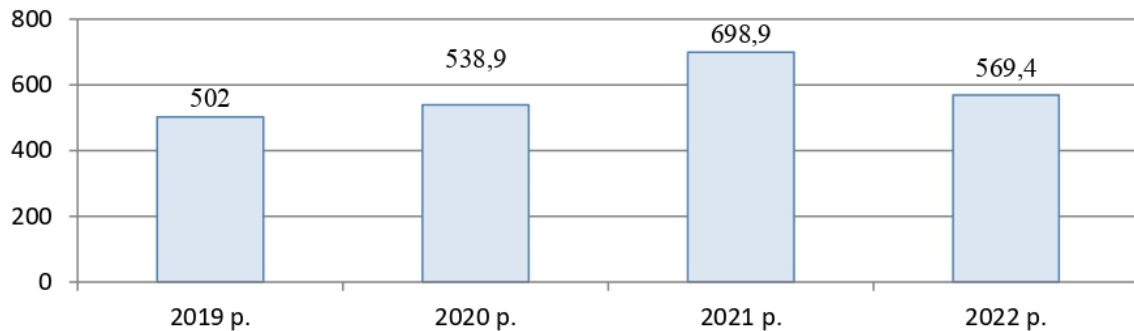
Таблиця 2.5

**Динаміка обсягу внутрішніх податків на товари і послуги до
Державного бюджету України за 2019–2022 рр.**

Показники	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.
Обсяг, млрд. грн.	502,0	538,9	698,9	569,4
Абсолютний приріст, млрд. грн.	-	36,9	160	-129,5
Темп зростання, %	-	107,4	129,7	81,5

Примітка. Складено та розраховано автором за даними [41]

Аналіз показників, представлених у табл. 2.5 відображає аналогічні тенденції по динаміці надходження внутрішніх податків на товари і послуги, які характерні для податкових надходжень: зростання обсягу у 2019–2021 рр. та зниження показників у 2022 р. (рис. 2.4).

Рис. 2.4. Динаміка обсягу внутрішніх податків на товари і послуги до Державного бюджету України за 2019–2022 рр.

Примітка. Побудовано автором за [41]

Показники діаграми (рис. 2.4) відображають зростання обсягу внутрішніх податків на товари і послуги до Державного бюджету України від 502,0 млрд. грн. у 2019 р. до 698,9 млрд. грн. у 2020 р. У 2022 р. відбулось зниження обсягу надходжень даної групи податків до рівня 569,4 млрд. грн.

Група внутрішніх податків на товари і послуги представлена податком на додану вартість та акцизним податком, які є непрямими та їх справляння здійснюється при задіянні цінового механізму. Здійснимо оцінку внутрішніх податків на товари і послуги та їх роль у доходах державного бюджету (див. табл. 2.6).

Оцінка ролі окремих внутрішніх податків на товари і послуги у доходах державного бюджету дозволяє переконатися, що вагомим джерелом є податок на додану вартість, частка якого у загальному обсязі доходів державного бюджету складала: у 2019 р. – 41,8%; у 2020 р. – 37,2%; у 2021 р. – 41,4%; у 2022 р. – 26,1%. Зростання обсягу та питомої ваги ПДВ у 2021 р. можна пояснити удосконаленням процедури адміністрування, а також здійсненням дієвого контролю працівниками ДПС за повнотою здійснення розрахунків [43].

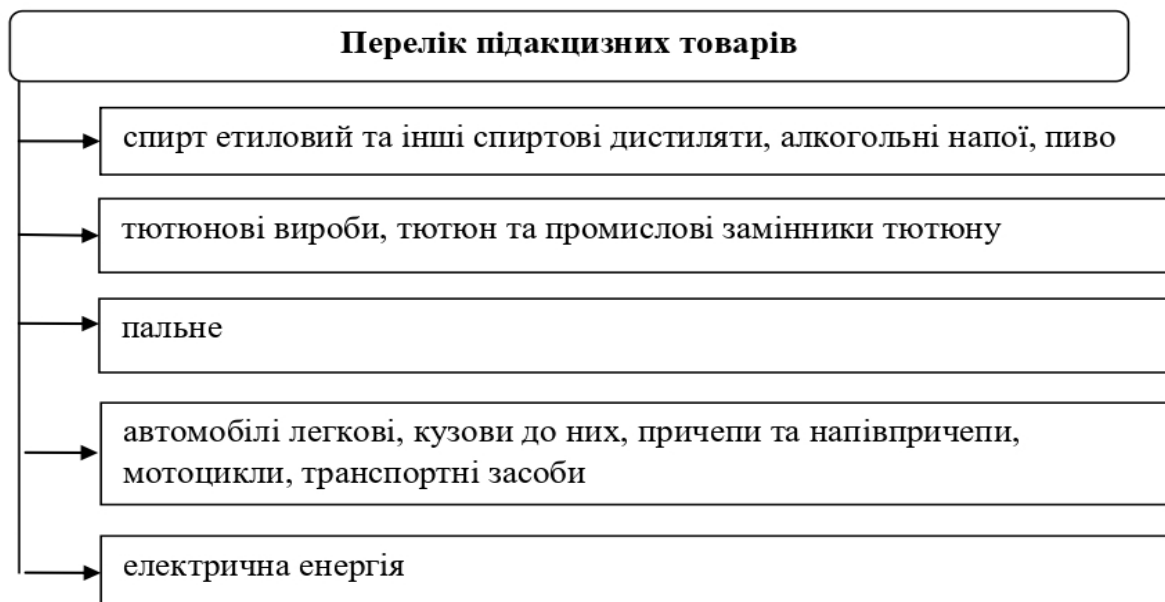
Таблиця 2.6

**Внутрішні податки на товари і послуги у доходах Державного бюджету
України за 2018–2022 рр.**

Показники	2019 р.		2020 р.		2021 р.		2022 р.	
	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %
Доходи державного бюджету	998,3	100,0	1076,0	100,0	1296,9	100	1787,4	100
Податок на додану вартість	417,7	41,8	400,6	37,2	536,5	41,4	467	26,1
Акцизний податок, в т.ч.	123,4	12,4	138,2	12,8	162,5	12,5	102,4	5,7
Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів	69,9	7,0	80,4	7,5	82,9	6,4	60,7	3,4
Акцизний податок з ввезених на митну територію України товарів	53,5	5,4	57,8	5,4	79,6	6,1	41,7	2,3

Примітка. Складено та розраховано автором за даними [41]

На зниження обсягу податку на додану вартість у 2022 р. негативно вплинули війна, зокрема зниження споживчого попиту, запровадження податкових пільг (зменшення ставки ПДВ на пальне з 20% до 7%) [44].

Рис. 2.5. Перелік підакцизних товарів

Примітка. Складено та узагальнено автором за [21]

Тенденції зниження надходжень до державного бюджету за рахунок акцизного податку (див. табл. 2.6) зумовлені запровадженням обмежень у період військового стану на реалізацію підакцизних товарів та встановлення нульової ставки для цього податку.

Важливим джерелом податкових надходжень у складі доходів державного бюджету є група податків на доходи, прибуток (збільшення ринкової вартості). Їх обсяг становив: у 2019 р. – 217,0 млрд. грн. (або 27,1% від сумарних податкових надходжень); у 2020 р. – 226,0 млрд. грн. (або 26,5%); у 2021 р. – 285,3 млрд. грн. (25,8%); у 2022 р. – 265,5 млрд. грн. (28,0%); (див. табл. 2.4).

Проаналізуємо структуру групи податків на доходи і прибуток, на збільшення ринкової вартості у динаміці за 2019–2022 рр. та оцінимо їх роль у доходах державного бюджету (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

**Динаміка та структура податків на доходи, податків на прибуток,
податків на збільшення ринкової вартості у доходах Державного бюджету
України за 2017–2020 рр.**

Показники	2019 р.		2020 р.		2021 р.		2022 р.	
	млрд. грн.	питома вага,%	млрд. грн.	питома вага,%	млрд. грн.	питома вага,%	млрд. грн.	питома вага,%
Податок та збір на доходи фізичних осіб	110,0	11,0	117,3	10,9	137,6	10,6	148,4	8,3
Податок на прибуток підприємств	107,0	10,7	108,7	10,1	147,8	11,4	117,0	6,5
Всього доходів державного бюджету	998,3	100,0	1076,0	100,0	1296,9	100	1787,4	100

Примітка. Складено та розраховано автором за даними [41]

Показники табл. 2.7 свідчать, що у доходах державного бюджету питома вага податку та збору на доходи фізичних осіб у 2019 р. становила 11,0% від загального обсягу доходів державного бюджету; у 2020 р. – 10,6%; у 2021 р. 12,2%; у 2022 р. – 8,3%. Стабільне зростання обсягів даного податку (у тому числі у період повномасштабної війни) можна пояснити зростанням рівня

мінімальної заробітної плати, а також збільшенням грошового забезпечення військовослужбовців у період війни.

Оцінка показників динаміки податку на прибуток підприємств (див. табл. 2.7) відображає аналогічні тенденції по динаміці надходження податкових надходжень: зростання обсягу у 2019–2021 рр. та зниження показників у 2022 р. В Україні немає жодної галузі, яка б прямо чи опосередковано не зазнала втрат від російської агресії, яка спричинила призупинення роботи численних підприємств на територіях, де ведуться активні бойові дії або через військову загрозу, через блокування або обмеження доступу до ринків збуту чи сировини. Так, за результатами 2022 р. обсяг виробництва у промисловості знизилась на 36,7%, в тому числі: у добувній промисловості – на 30%, у переробній промисловості – на 41%, постачання електроенергії, газу, та кондиційованого повітря – на 30,6% [30]. Підприємства агропромислового комплексу, які у довоєнний період забезпечували близько 40% валютної виручки від експорту товарів, зазнають фінансових втрат через скорочення посівних площ, порушення експортних логістичних зв'язків, руйнування допоміжної інфраструктури [30].

Серед податкових надходжень державного бюджету рентна плата та плата за використання природних ресурсів займає порівняно невисоку питому вагу і в 2019–2022 рр. коливалась в межах 5,8% до 9,0% (див. табл. 2.4). Деталізовані показники даної групи надходжень у динаміці представлено у табл. 2.8.

Як бачимо із показників табл. 2.8, найбільшими за часткою у доходах Державного бюджету України є рентна плата за користування надрами (4,1–5,8%).

Серед податкових надходженнях державного бюджету найнижчою питоною вагою вирізняються податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції: у 2019 р. – 3,8% або 30,1 млрд. грн.; у 2020 р. – 3,6% або 30,5 млрд. грн.; у 2021 р. – 3,5% або 38,2 млрд. грн.; у 2022 р. – 2,8% або

26,2 млрд. грн. (див. табл. 2.4). «Класифікацією доходів бюджету» [22] передбачено, що ця група доходів включає ввізне та вивізне мито.

Таблиця 2.8

Динаміка та структура рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів у доходах Державного бюджету України за 2019–2022 рр.

Показники	2019 р.		2020 р.		2021 р.		2022 р.	
	млрд. грн.	питома вага,%	млрд. грн.	питома вага,%	млрд. грн.	питома вага,%	млрд. грн.	питома вага,%
Рентна плата за використання лісових ресурсів	0,6	0,06	0,7	0,07	0,7	0,1	0,6	0,03
Рентна плата за спеціальне використання води	0,9	0,09	0,8	0,07	0,9	0,1	0,8	0,04
Рентна плата за користування надрами	41,3	4,14	47,1	4,38	75,6	5,8	81,0	4,5
Рентна плата за користування радіочастотним ресурсом	2,5	0,25	2,3	0,21	2,2	0,2	2,3	0,1
Рентна плата за транспортування	1,5	0,15	1,6	0,15	1,5	0,1	0,6	0,03
Всього доходів державного бюджету	998,3	100,0	1076,0	100,0	1296,9	100	1787,4	100

Примітка. Складено та розраховано автором за даними [41]

Як видно із показників табл. 2.9, переважаюча частина податків на міжнародну торгівлю та зовнішні операції представлена у формі ввізного мита, яке у 2019–2022 рр. коливалось в межах 2,5–3,0% від сумарного обсягу доходів державного бюджету, при цьому частка вивізного мита була мізерною (0,02–0,1%).

Таблиця 2.9

Динаміка та структура податків на міжнародну торгівлю та зовнішні операції у доходах Державного бюджету України за 2019–2022 рр.

Показники	2019 р.		2020 р.		2021 р.		2022 р.	
	млрд. грн.	питома вага,%	млрд. грн.	питома вага,%	млрд. грн.	питома вага,%	млрд. грн.	питома вага,%
Ввізне мито	29,9	3,0	30,2	2,8	36,9	2,8	23,9	1,3
Вивізне мито	0,2	0,02	0,3	0,03	1,3	0,2	2,3	0,1
Всього доходів державного бюджету	998,3	100,0	1076,0	100,0	1296,9	100	1787,4	100

Примітка. Складено та розраховано автором за даними [41]

На формування доходів державного бюджету за рахунок податків на міжнародну торгівлю та зовнішні операції суттєво вплинула відміна усіх зовнішньо-економічних операцій через українсько-російський та українсько-білоруський кордони, скасування авіап перевезень та блокування роботи портів, що позначилося «на зниженні обсягу імпорту на 24,1% та експорту товарів на 35,1% порівняно із 2021 р.» [44]. Також на обсяг надходжень даної групи вплинуло звільнення від оподаткування товарів у квітні-червні 2022 р., котрі ввозилися на митну територію платниками єдиного податку, також звільнення від оподаткування транспортних засобів, котрі ввозилися фізичними особами, а також звільнення від сплати ввізного мита за імпорт товарів підприємствами [44].

Проведений структурний аналіз податкових надходжень у складі доходів державного бюджету показав, що навіть в умовах війни основним джерелом дохідної частини бюджету залишаються податкові надходження, серед яких вирізняється група внутрішніх податки на товари та послуги, зокрема податок на додану вартість.

2.2. Аналіз неподаткових надходжень як джерела формування доходів Державного бюджету України

В умовах підвищених фінансових ризиків та нестабільності економічного розвитку, при постійних змінах податкового законодавства, зменшенням податкових ставок і запровадженням податкових пільг, відбувається зниження обсягу податкових надходжень до державного бюджету, перед органами державної влади постають завдання пошуку додаткових джерел наповнення бюджету. Одним джерел формування бюджету є неподаткові надходження, котрі є одним із важливих інструментів фіскального та антициклічного регулювання економіки [46, с. 240].

Вивчення наукової літератури дозволяє зробити висновок, що під неподатковими доходами державного бюджету переважно розуміють ту частину фінансових ресурсів, котрі мобілізують до державного бюджету із неподаткових джерел або при застосуванні неподаткового механізму адміністрування, при цьому сплата таких коштів передбачає пряме чи опосередковане зростання економічних вигід. «Неподаткові доходи бюджету є формою компенсації квазісупільних благ, оскільки споживання їх додаткової одиниці збільшує видатки державного бюджету» [47, с. 270]. Вчені вбачають відмінність неподаткових доходів бюджету від податків у можливості ідентифікації індивідуальної вигоди (продукту, послуги), а також достовірної оцінки державних витрат на надання таких благ [47, с. 270].

На думку В. Томіліна, неподаткові надходження відображають фінансово-економічні відносини між секторами державного управління та іншими інституційними одиницями під час реалізації неподаткових методів формування доходів бюджету і котрі супроводжують процес реалізації чи передачі прав власності на державне майно, наданням дозвільних документів та ліцензій, отримання компенсацій за нанесення шкоди державі у вигляді штрафних санкцій. Крім того, саме за допомогою неподаткових надходжень відбувається «регулювання вартості споживання супільних благ і послуг через механізм визначення обсягів плати бюджетним установам. Цей вид доходів наділяється функцією балансування за відсутності достатньої кількості об'єктів оподаткування» [48].

С. Собчук розглядає неподаткові надходження бюджету з позиції їх адміністрування та мобілізації неподаткових платежів, коли не застосовуються інструменти фіскального тиску, а здійснюється ідентифікація вигод платника, оцінюються витрати органів державної влади та бюджетних установ у процесі надання певних благ та послуг [49, с. 82].

Дослідження вчених дало можливість виявити спільні та відмінні риси податкових та неподаткових надходжень бюджету (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Спільні та відмінні риси податкових та неподаткових надходжень бюджету

Спільні риси	Відмінності
1) встановлення в законодавчому порядку розмірів, умов, механізмів утримання; 2) обов'язковість платежу; 3) примусовий характер бюджетних вилучень; 4) взаємозв'язок з бюджетом або позабюджетними цільовими фондами; 5) безеквівалентність та індивідуальна безоплатність платежу.	1) для окремих неподаткових надходжень не встановлюються ставки, пільги, терміни сплати, інші елементи, які є обов'язковими атрибутами оподаткування; 2) порядок нарахування та зарахування на казначейські рахунки державного і місцевих бюджетів окремих неподаткових надходжень регламентується не Бюджетним кодексом, а спеціальними нормативними документами органів державної влади та управління, рішеннями представницьких та управлінських місцевих органів; 3) низка неподаткових платежів не відповідає фіскальному критерію регулярності сплати

Примітка. Складено та узагальнено автором за [49; 50]

Оцінка структури доходів державного бюджету (див. табл. 2.2) дозволила виявити, що неподаткові доходи за їх питомою вагою займають друге місце серед інших доходів. Так, їх частка становила: у 2019 р. – 18,7% від загального обсягу доходів державного бюджету; у 2020 р. – 19,8% у 2021 р. – 13,5%; у 2022 р. – 19,4% (див. табл. 2.2). Розглянемо неподаткові доходи Державного бюджету України у динаміці (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

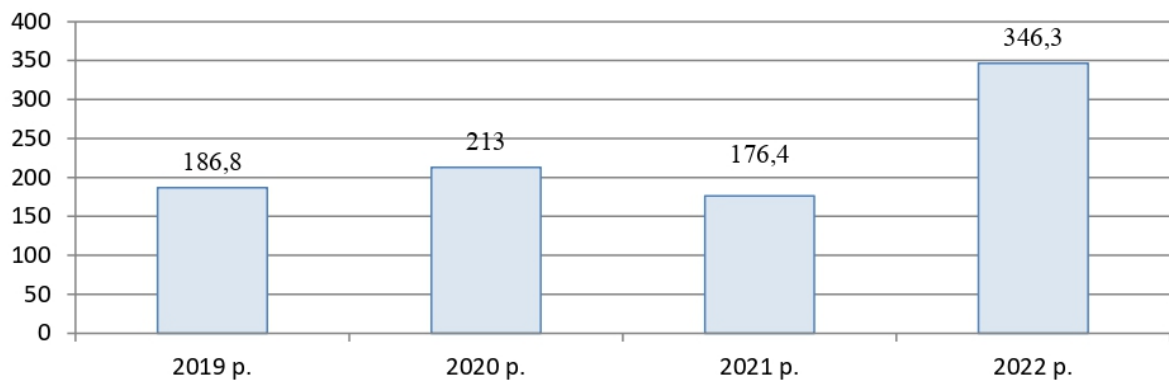
Динаміка неподаткових надходжень доходів Державного бюджету України за 2019–2022 рр.

Показники	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.
Обсяг, млрд. грн.	186,8	213,0	176,4	346,3
Абсолютний приріст, млрд. грн.	-	26,2	-36,6	169,9
Темп зростання, %	-	114,0	82,8	196,3

Примітка. Складено та розраховано автором за даними [41]

Аналіз показників, представлених у табл. 2.11 свідчить про відсутність стабільної тенденції упродовж 2019–2022 рр. Так, за результатами 2020 р. (у порівнянні з 2019 р.) темп зростання даного показника становив 114,0%, абсолютний приріст – 26,2 млрд. грн. За результатами 2021 р. (у порівнянні з 2020 р.) темп зростання доходів становив 82,8% та спостерігається зниження

обсягу на 36,6 млрд. грн. У 2022 р. відбулось зростання обсягу неподаткових надходжень на 169,9 млрд. грн., при цьому темп зростання даного показника становив 196,3%.

Рис. 2.6. Динаміка неподаткових надходжень доходів Державного бюджету України за 2019–2022 рр., млрд. грн.

Примітка. Побудовано та розраховано автором за даними [41]

Показники діаграми (рис. 2.6) свідчать про зростання обсягу неподаткових надходжень у 2020 р. до рівня 213,0 млрд. грн., їх зниження у 2021 р. до 176,4 млрд. грн. та значне зростання у 2022 р. до 346,3 млрд. грн.

Розглянемо структуру неподаткових надходжень Державного бюджету України у динаміці (див. табл. 2.12).

Показники, представлені у табл. 2.12 свідчать, що найбільшу питому вагу у неподаткових надходженнях державного бюджету складає група доходів від власності та підприємницької діяльності. Так, частка цієї групи доходів становила: у 2019 р. – 11,5% від загального обсягу доходів державного бюджету; у 2020 р. – 11,1%, у 2021 р. – 4,3%; у 2022 р. – 4,9%. Ця група доходів включає: «частину чистого прибутку (доходу) державних унітарних підприємств та їх об'єднань, котра вилучається до бюджету; дивіденди, які нараховані на акції господарських товариств, у статутних капіталах яких є державна власність; кошти, котрі перераховуються Національним банком України (у відповідності до Закону України «Про Національний банк України»); відрахування коштів, котрі отримано внаслідок проведення

державних грошових лотерей; платня за розміщення тимчасово вільних грошових коштів державного бюджету; суми, котрі стягнуто за порушення правил пожежної безпеки; адміністративні штрафи та санкції (в т. ч. за порушення правил дорожнього руху)» [22].

Таблиця 2.12

Динаміка та структура неподаткових надходжень Державного бюджету України за 2019–2022 рр.

Показники	2019 р.		2020 р.		2021 р.		2022 р.	
	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %	млрд. грн.	питома вага, %
Доходи державного бюджету	998,3	100,0	1076,0	100,0	1296,9	100	1787,4	100
Неподаткові надходження	186,8	18,7	213,0	19,8	176,4	13,5	346,3	19,4
доходи від власності й підприємницької д-сті	114,4	11,5	119,2	11,1	56,0	4,3	87,2	4,9
адміністративні збори і платежі, доходи від некомерц. госп. діяльн.	10,4	1,0	9,8	0,9	13,0	1,0	8,2	0,5
власні надходження бюджетних установ	46,2	4,6	69,0	6,4	88,4	6,8	234,8	13,1
інші неподаткові надходження	15,8	1,6	15,0	1,4	18,0	1,4	16,1	0,9

Примітка. Складено та розраховано за [41]

Динаміка доходів від власності та підприємницької діяльності представлена у табл. 2.13.

Таблиця 2.13

Динаміка та структура доходів від власності та підприємницької діяльності у доходах Державного бюджету України за 2019–2022 рр.

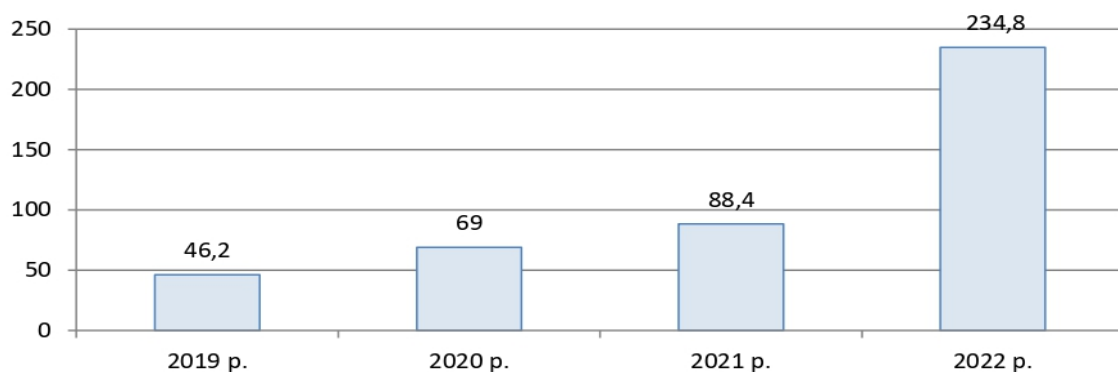
Показники	2019 р.		2020 р.		2021 р.		2022 р.	
	млрд. грн.	питома вага,%	млрд. грн.	питома вага,%	млрд. грн.	питома вага,%	млрд. грн.	питома вага,%
Частина чистого прибутку державних або комунальних унітарних підприємств	46,3	4,6	70,7	6,6	28,5	2,2	46,9	2,6
Кошти, що перераховуються НБУ	64,9	6,5	42,7	4,0	24,4	1,9	18,8	1,1
Плата за розміщення тимчасово вільних коштів державного бюджету	0,3	0,03	0,1	0,01	0	0,0	0,1	0,0
Інші надходження	2,9	0,3	5,6	0,5	3,1	0,2	21	1,2
Всього доходів державного бюджету	998,3	100	1076,0	100	1296,9	100	1787,4	100

Примітка. Складено та розраховано за [41]

Як бачимо із показників табл. 2.13 до державного бюджету стабільно надходила частина чистого прибутку від державних унітарних підприємств (тих, у статутному капіталі яких є державна власність) і їх частка становила: у 2019 р. – 4,6% від загального обсягу видатків державного бюджету при обсязі 46,3 млрд. грн.; у 2020 р. – 6,6% або 70,7 млрд. грн.; у 2021 р. – 2,2% або 28,5 млрд. грн.; у 2022 р. – 2,6% або 46,9 млрд. грн.

Щорічно доволі значні суми коштів передаються до державного бюджету Національним банком України, що передбачено Законом України «Про Національний банк України» [52]: у 2019 р. – 64,9 млрд. грн. або 6,5% від загального обсягу видатків державного бюджету, у 2020 р. – 42,7 млрд. грн. або 4,0%, у 2021 р. – 24,4 млрд. грн. або 1,9%, у 2022 р. – 18,8 млрд. грн. або 1,1% (див. табл. 2.13).

Власні надходження бюджетних установ є важливим джерелом неподаткових надходжень державного бюджету про що свідчить їх частка у структурі доходів державного бюджету: у 2019 р. – 4,6%, у 2020 р. – 6,4%; у 2021 р. – 6,8%, у 2022 р. – 13,1% (див. табл. 2.12). Зростання питомою ваги власних надходжень бюджетних установ пов'язане із стабільним зростанням їх обсягу (рис. 2.7).

Рис. 2.7. Динаміка обсягу власних надходжень бюджетних установ Державного бюджету України за 2019–2022 рр., млрд. грн.

Примітка. Побудовано за даними [41]

Як бачимо (рис. 2.7), обсяг власних надходжень бюджетних установ стабільно зростав у 2019–2022 рр., причому за результатами 2022 р. спостерігається стрімке їх зростання: від 46,2 млрд. грн. у 2019 р. до

69,0 млрд. грн. у 2020 р., до 88,4 млрд. грн. у 2021 р. та до рівня 234,8 млрд. грн. у 2022 р.

Особливістю власних надходжень бюджетних установ є те, що зазначені кошти надходять до спеціального фонду державного бюджету. У статті 13 Бюджетного кодексу України здійснено розподіл власних надходжень бюджетних установ на дві основні групи: надходження від плати за послуги, що їх можуть надавати бюджетні установи (в межах чинного законодавства) та інші власні надходження [19] (табл. 2.14).

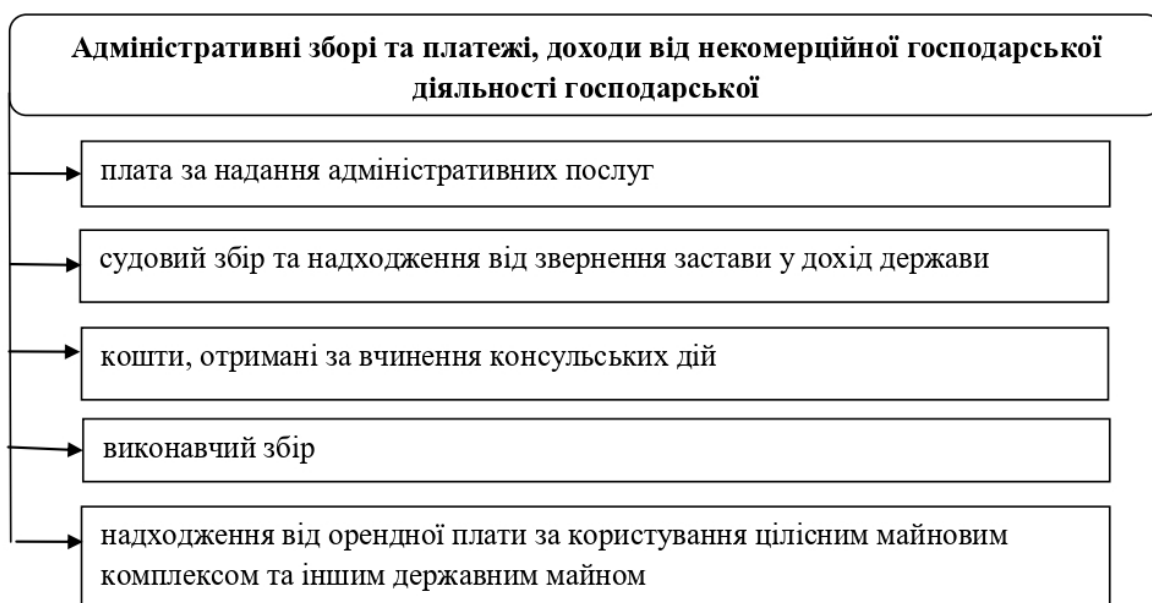
Таблиця 2.14

Групи та підгрупи власних надходжень бюджетних установ [19]

Власні надходження бюджетних установ	ГРУПИ		ПІДГРУПИ	
	Перша група	надходження від плати за послуги, що надаються бюджетними установами згідно із законодавством	із	плата за послуги, що надаються бюджетними установами згідно з їх основною діяльністю
Друга група	інші джерела власних надходжень бюджетних установ		плата за оренду майна бюджетних установ	надходження бюджетних установ від реалізації в установленому порядку майна (крім нерухомого майна)
			благодійні внески, гранти та дарунки	
			кошти, що отримують бюджетні установи від підприємств, організацій, фізичних осіб та від інших бюджетних установ для виконання цільових заходів, у тому числі заходів з відчуження для суспільних потреб земельних ділянок та розміщених на них інших об'єктів нерухомого майна, що перебувають у приватній власності фізичних або юридичних осіб	
			кошти, що отримують вищі та професійно-технічні навчальні заклади від розміщення на депозитах тимчасово вільних бюджетних коштів, отриманих за надання платних послуг, якщо таким закладам законом надано відповідне право	
			кошти, отримані від реалізації майнових прав на фільми, створені за бюджетні кошти за державним замовленням або на умовах фінансової підтримки	

Незначною за обсягами та питомою вагою є група таких неподаткових надходжень як «адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності» [22]. Питома вага цієї групи неподаткових надходжень протягом аналізованого періоду коливалася в межах 0,5–1,0% від сумарного обсягу доходів бюджету (див. табл. 2.12). Повний перелік «адміністративних зборів та платежів, доходів від некомерційної господарської діяльності» [22] міститься у Класифікації доходів (рис. 2.8).

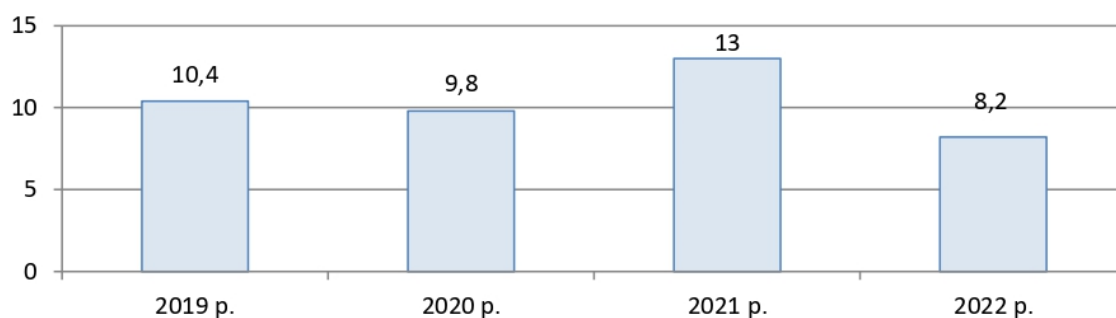

Рис. 2.8. Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності

Примітка. Складено та узагальнено автором за [22]

Динаміка надходження адміністративних зборів та платежів, доходів від некомерційної господарської діяльності відображена на рис. 2.9.

Рис. 2.9. Динаміка надходження адміністративних зборів та платежів, доходів від некомерційної господарської діяльності до доходів державного бюджету за 2019–2022 рр., млрд. грн.

Примітка. Побудовано за даними [41]

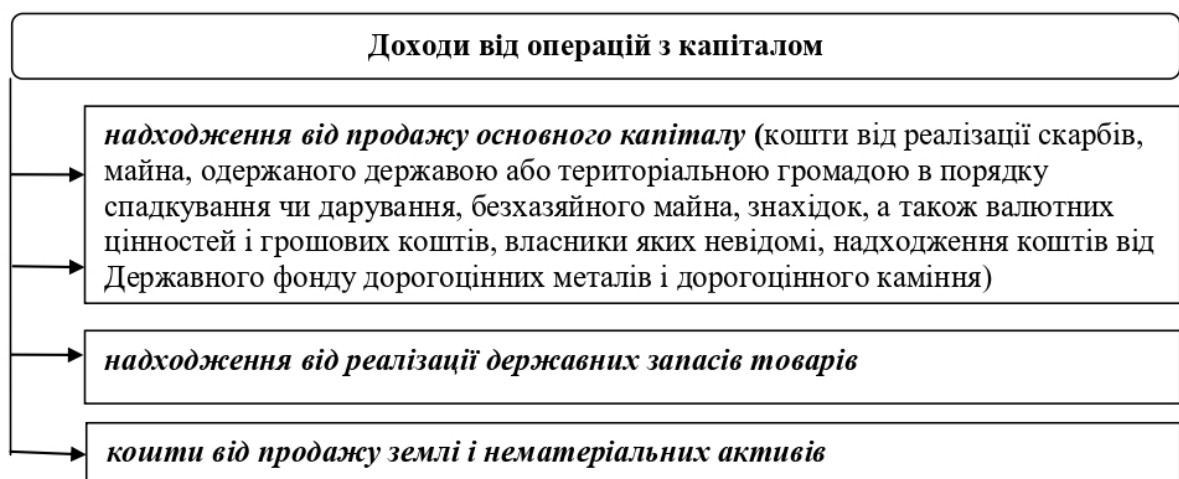
Як бачимо (рис. 2.9), упродовж 2019–2022 рр. до державного бюджету надійшло адміністративних зборів та платежів, доходів від некомерційної

господарської діяльності: у 2019 р. – 10,4 млрд. грн., у 2020 р. – 9,4 млрд. грн.; у 2021 р. – 13,0 млрд. грн., у 2022 р. – 8,2 млрд. грн.

Підсумовуючи зазначимо, що неподаткові надходження відіграють свою роль у формуванні доходів державного бюджету і їх частка становила упродовж 2019–2022 рр. від 13,5% до 19,8% від загального обсягу видатків. Серед неподаткових надходжень державного бюджету переважали доходи від власності та підприємницької діяльності та власні надходження бюджетних установ.

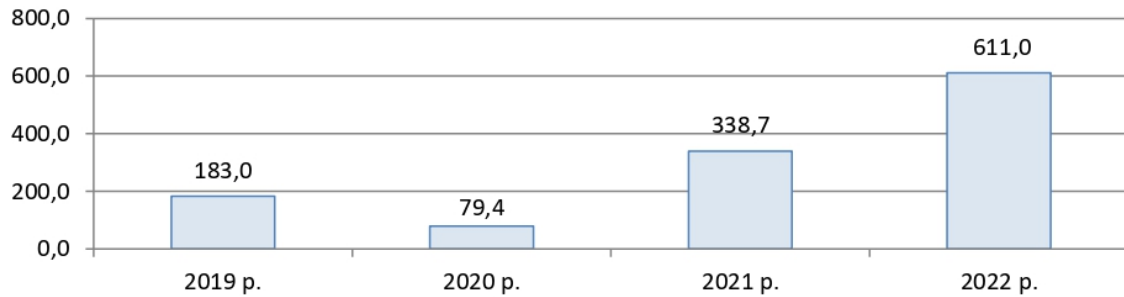
2.3. Особливості практики формування доходів від операцій з капіталом та офіційних трансфертів Державного бюджету України

Одним із джерел доходів державного бюджету є доходи від операцій з капіталом, які займають незначну питому вагу (менше як 1%) (див. табл. 2.2). Деталізований перелік джерел формування доходів від операцій з капіталом міститься у Бюджетній класифікації [22] (рис. 2.10).

Рис. 2.10. Доходи від операцій з капіталом

Надходження коштів від операцій з капіталом до державного бюджету відображено на рис. 2.11.

Рис. 2.11. Динаміка надходження коштів від операцій з капіталом до Державного бюджету України за 2019–2022 рр., млн. грн.

Примітка. Побудовано за даними [41]

Показники динаміки доходів від операцій з капіталом (рис. 2.11) відображають переважне зростання надходжень: від 183,0 млн. грн. у 2019 р. до 611,0 млн. грн. у 2022 р. Склад та структура доходів від операцій з капіталом державного бюджету у динаміці представлена у табл. 2.15.

Таблиця 2.15

Динаміка та структура доходів від операцій з капіталом Державного бюджету України за 2019–2022 рр.

Показники	2019 р.		2020 р.		2021 р.		2022 р.	
	млн. грн.	питома вага,%	млн. грн.	питома вага,%	млн. грн.	питома вага,%	млн. грн.	питома вага,%
Надходження від продажу основного капіталу	30,0	0,003	38,5	0,004	49,3	0,003	133,6	0,007
Надходження від реалізації державних запасів товарів	76,0	0,007	2,4	0	250,3	0,020	461,0	0,026
Кошти від продажу землі і нематеріальних активів	77,0	0,008	38,4	0,004	29,0	0,003	16,3	0,001
Доходи від операцій з капіталом	183,0	0,018	79,4	0,007	338,7	0,026	611,0	0,034
Всього доходів державного бюджету	998278,9	100	1076014,7	100	1296852,9	100	1787395,6	100

Примітка. Розраховано і складено за даними [41]

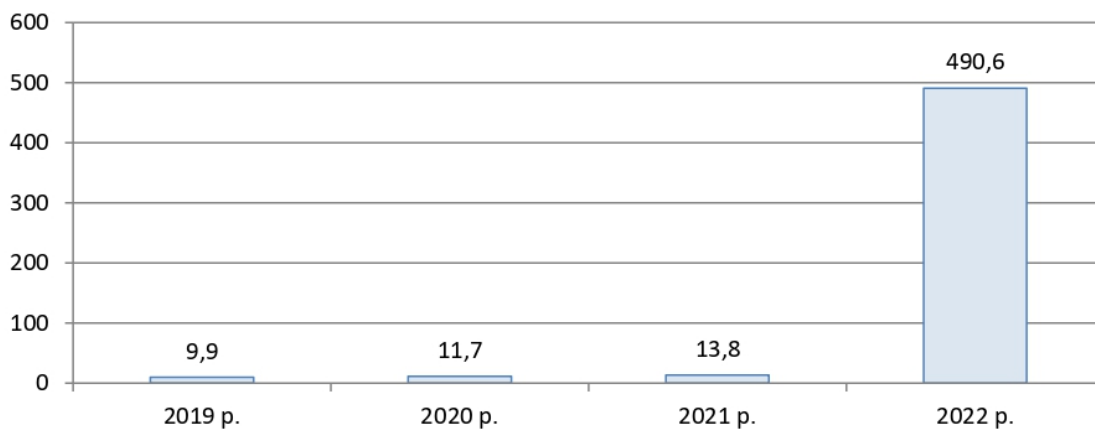
Надходження, що надійшли до державного бюджету внаслідок продажу основного капіталу у 2019 р. становили 30,0 млн. грн. або 0,003% від загального обсягу доходів державного бюджету, у 2020 р. – 38,5 млн. грн. або 0,004%, у

2021 р. – 49,3 млн. грн. або 0,003%, у 2022 р. – 133,6 млн. грн. або 0,007% (див. табл. 2.15).

Питома вага коштів, що надійшли до державного бюджету внаслідок реалізації державних запасів товарів складала: у 2019 р. – 0,007% від загального обсягу доходів державного бюджету (76 млн. грн.), у 2020 р. – 0,0% (2,4 млн. грн.), у 2021 р. – 0,02% (250,3 млн. грн.), у 2022 р. – 0,026% (461 млн. грн.) (див. табл. 2.15).

Кошти, що надійшли до державного бюджету внаслідок від продажу землі і нематеріальних активів упродовж 2019–2022 р. вирізнялися незначними обсягами і їх питома вага коливалась в межах 0,007–0,034% від загального обсягу доходів державного бюджету (див. табл. 2.15).

Офіційні трансферти у доходах державного бюджету у 2019–2021 рр., були невеликими за обсягом та вирізнялись невисокою питоною вагою (близько 1%) серед доходів Державного бюджету України (див. табл. 2.2). У 2022 р. обсяг та роль цієї групи надходжень значно зросла (рис. 2.12).

Рис. 2.12. Динаміка обсягу трансфертів, що надійшли до державного бюджету України за 2019–2022 рр., млрд. грн.

Примітка. Побудовано за даними [41]

Показники обсягу трансфертів, що надійшли до державного бюджету (рис. 2.12) відображають незначне їх зростання у 2019–2021 рр.: від 9,9 млрд. грн. до 13,8 млрд. грн. та стрімке нарощення у 2022 р. – до рівня 490,6 млрд.

грн. Склад та структура трансфертів, що надійшли до державного бюджету у динаміці представлена у табл. 2.16.

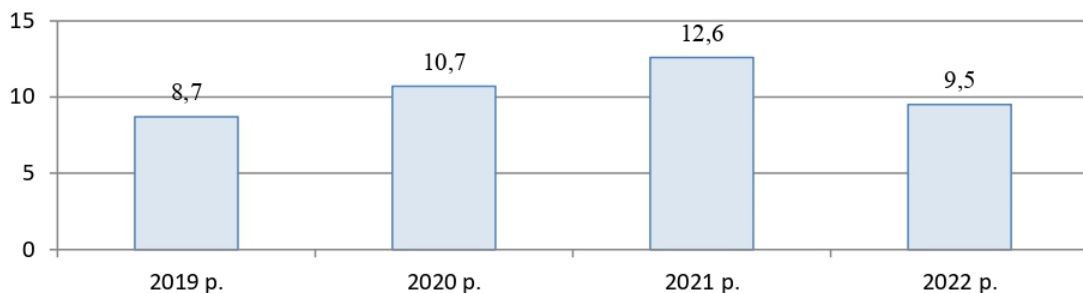
Таблиця 2.16

Динаміка та структура трансфертів, що надійшли до Державного бюджету України за 2019–2022 рр.

Показники	2019 р.		2020 р.		2021 р.		2022 р.	
	млрд. грн.	питома вага,%	млрд. грн.	питома вага,%	млрд. грн.	питома вага,%	млрд. грн.	питома вага,%
Від органів державного управління	8,7	0,87	10,7	0,99	12,6	1,0	9,5	0,5
Від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ	1,1	0,11	1,1	0,10	1,3	0,1	481,1	26,9
Всього доходів державного бюджету	998,3	100	1076,0	100	1296,9	100	1787,4	100

Примітка. Розраховано і складено за даними [41]

Показники структури трансфертів, які надійшли до державного бюджету свідчать, що у довоєнний період переважали кошти від органів державного управління їх питома вага складала від 0,87% до 1,0% від загального обсягу доходів державного бюджету (табл. 2.16). Динаміка обсягів трансфертів від органів державного управління представлена на рис. 2.13.

Рис. 2.13. Динаміка обсягу надходжень трансфертів від органів державного управління до Державного бюджету України за 2019–2022 рр., млрд. грн.

Примітка. Побудовано за даними [41]

Обсяг трансфертів від органів державного управління до Державного бюджету України за 2019–2021 рр. зростав та дещо знизився у 2022 р.: у 2019 р. надійшло 8,7 млрд. грн., у 2020 р. – близько 10,7 млрд. грн., у 2021 р. – 12,6 млрд. грн., у 2022 р. – 9,5 млрд. грн. (див рис. 2.13).

Структура трансфертів, що надійшли від органів державного управління до державного бюджету у динаміці та їх зміни в умовах воєнного стану відображено у табл. 2.17.

Таблиця 2.17

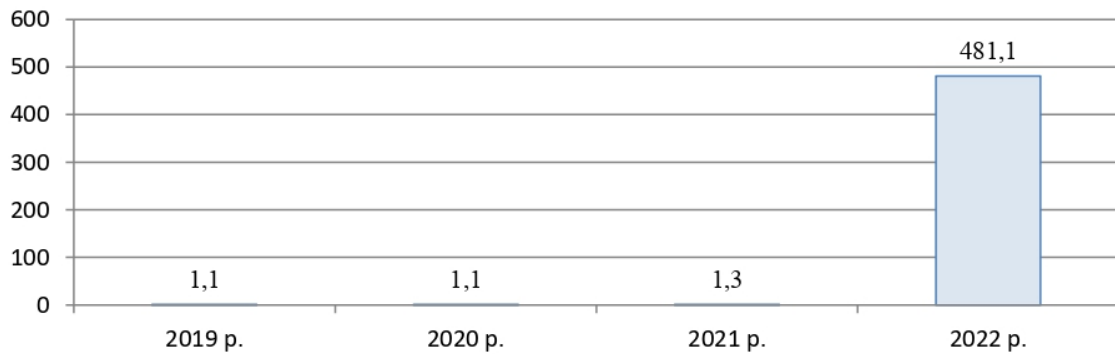
Динаміка та структура офіційних трансфертів від органів державного управління у доходах Державного бюджету України за 2019–2022 рр.

Показники	2019 р.		2020 р.		2021 р.		2022 р.	
	млрд. грн.	питома вага,%	млрд. грн.	питома вага,%	млрд. грн.	питома вага,%	млрд. грн.	питома вага,%
Реверсна дотація	6,8	0,68	8,8	0,82	10,4	0,80	1,5	0,08
Субвенція з місц. бюджету держбюджету на:								
виконання програм соц.-екон. та культурного розвитку регіонів	1,9	0,19	1,9	0,18	2,2	0,17	7,8	0,44
фінансування діяльності військових адміністрацій	0	0	0	0	0	0,0	0,1	0,01
заходи загальної мобілізації	0	0	0	0	0	0,0	0,1	0,01
Всього доходів державного бюджету	998,3	100	1076,0	100	1296,9	100	1787,4	100

Примітка. Розраховано і складено за даними [41]

Як видно із показників табл. 2.17 обсяг реверсної дотації у 2019–2021 рр. зростав від 6,8 млрд. грн. у 2019 р., що становило – 0,68% від загального обсягу доходів державного бюджету до 10,4 млрд. грн. (0,80%) у 2021 р. Як бачимо, у період війни у 2022 р. обсяг реверсної дотації знизився до рівня 1,5 млрд. грн., що становило – 0,08% від загального обсягу доходів державного бюджету. У 2022 р. до державного бюджету від органів державного управління надійшло субвенції на фінансування діяльності військових адміністрацій в обсязі 109,3 млн. грн. та субвенції на здійснення заходів загальної мобілізації 86,3 млн. грн. [41].

До державного бюджету надходять кошти у формі трансфертів від урядів іноземних держав, Європейського Союзу, міжнародних організацій та інших донорських установ (рис. 2.14).

Рис. 2.14. Динаміка обсягу надходжень трансфертів від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ до Державного бюджету України за 2019–2022 рр., млрд. грн.

Примітка. Побудовано за даними [41]

Зростання обсягу коштів, що надійшли як зовнішні трансферти у 2022 р. пов'язано із підтримкою України у війні проти російської федерації. Внаслідок зростання даної групи надходжень змінилась структура доходів державного бюджету, оскільки вони склали 26,9% від загального обсягу доходів державного бюджету (табл. 2.18).

Таблиця 2.18

Динаміка та структура трансфертів, що надійшли до Державного бюджету України за 2019–2022 рр.

Показники	2019 р.		2020 р.		2021 р.		2022 р.	
	млрд. грн.	питома вага,%	млрд. грн.	питома вага,%	млрд. грн.	питома вага,%	млрд. грн.	питома вага,%
Всього доходів державного бюджету	998,3	100	1076,0	100	1296,9	100	1787,4	100
Від ЄС, урядів іноз. держав, міжн. організацій, донорів	1,1	0,11	1,1	0,10	1,3	0,1	481,1	26,9
Кошти за участь в міжн. операціях підтримки миру	0,8	0,1	0,7	0,07	0,7	0,05	0,4	0,0
Гранти (дарунки)	0	0,0	0	0,00	0,2	0,02	456,3	25,5
За програмами допомоги	0,3	0,0	0,4	0,04	0,4	0,03	24,4	1,4

Примітка. Розраховано і складено за даними [41]

Структура трансфертів, що надійшли від урядів іноземних держав, Європейського Союзу, міжнародних організацій та інших донорських установ до державного бюджету у динаміці та їх зміни в умовах воєнного стану

відображено у табл. 2.18. Як бачимо, частка грантових коштів, що надійшли до державного бюджету у 2022 р. становила 25,5% від загального обсягу доходів.

Надходження грантових коштів до бюджету є надзвичайно важливим, оскільки не зумовлює зростання боргового навантаження. З метою залучення грантових коштів урядом реалізовано численні заходи з метою унормування питань стосовно залучення грантів на бюджетну підтримку, зокрема активізовано роботу у даній сфері з міжнародними фінансовими організаціями [54]. Відповідно до досліджень здійснених аналітиками Національного інституту стратегічних досліджень у 2022 р. загальний обсяг коштів, які було отримано від міжнародних партнерів склав 31,2 млрд. дол. США, із яких 45 % були грантовими коштами [55]. Значний обсяг фінансової допомоги від міжнародних донорів дав можливість забезпечити базові потреби держави у частині видатків «для підтримки населення та бізнесу, дозволивши максимально повно спрямувати надходження з власних джерел для потреб безпеки та оборони» [55].

Так, у 2022 р. посилено співпрацю із Світовим банком, який ще з перших днів повномасштабного вторгнення російських окупантів в Україну надавав фінансову підтримку. Така співпраця позитивно вплинула на можливості держави в умовах війни виконувати основні функції. У контексті такої співпраці сформовано нові платформи: «Цільовий фонд багатьох донорів (MDTF) та Український фонд допомоги, відновлення та реконструкції (URTF)» [44]. Найбільшими донорами для України під час війни стали: Європейський інвестиційний банк, яким передано близько 2,3 млрд. доларів, Європейська комісія – 600 млн. євро, Світовий банк – 2,1 млрд. доларів, Міжнародний валютний фонд – 1,4 млрд. доларів [56]. Серед країн найбільшими надавачами грантів були США, Німеччина та ЄС [55].

Висновки до розділу 2

Аналіз формування доходів державного бюджету засвідчив стабільне зростання обсягу доходів Державного бюджету України упродовж 2019–2022 рр., хоча виконання бюджету відбувалося в складних умовах поширення пандемії COVID-19 та війни на території України.

У результаті дослідження виявлено, що внаслідок повномасштабної війни на території України та спаду економіки відбулось зниження питомої ваги податкових надходжень до державного бюджету у 2022 р. (від 85,4% надходжень у 2021 р. до 53,1% у 2022%) та зростання обсягу міжнародної фінансової допомоги (від 1,1% у 2021 р. до 27,4% у 2022%).

Зниження обсягу податкових надходжень, які надійшли до державного бюджету 2022 р. зумовлено війною, призупиненням роботи численних підприємств на територіях, де ведуться активні бойові дії або через військову загрозу, через блокування або обмеження доступу до ринків збуту чи сировини, масштабною міграцією громадян України, скасування авіаперевезень та блокування роботи портів, запровадження податкових пільг.

Серед податкових надходжень найбільшою питомою вагою вирізняються податки групи внутрішніх податків на товари і послуги (понад 60%) та податків на доходи та прибуток (понад 25%).

Неподаткові надходження відіграють свою роль у формуванні доходів державного бюджету і їх частка становила упродовж 2019–2022 рр. від 13,5% до 19,8% від загального обсягу видатків. Серед неподаткових надходжень державного бюджету переважали доходи від власності та підприємницької діяльності та власні надходження бюджетних установ.

Доходи від операцій з капіталом займають незначну питому вагу (менше як 1%) у доходах державного бюджету.

У процесі дослідження виявлено зростання обсягу коштів, що надійшли у 2022 р. у формі зовнішніх трансфертів, що пов'язано із підтримкою України у

війні проти російської федерації. Частка грантових коштів, що надійшли до державного бюджету у 2022 р. становила 25,5% від загального обсягу доходів.

Надходження грантових коштів до бюджету є надзвичайно важливим, оскільки не зумовлює зростання боргового навантаження. З метою залучення грантових коштів урядом реалізовано численні заходи з метою унормування питань стосовно залучення грантів на бюджетну підтримку, зокрема активізовано роботу у даній сфері з міжнародними фінансовими організаціями.

Найбільшими донорами для України під час війни стали: Європейський інвестиційний банк, яким передано близько 2,3 млрд. доларів, Європейська комісія – 600 млн. євро, Світовий банк – 2,1 млрд. доларів, Міжнародний валютний фонд – 1,4 млрд. доларів. Серед країн найбільшими надавачами грантів були США, Німеччина та ЄС.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМКИ ОПТИМІЗАЦІЇ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ У СУЧАСНИХ УМОВАХ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ВІТЧИЗНЯНІ РЕАЛІЇ

Виконання державою її функціональних повноважень у сфері оборони та безпеки держави, забезпечення громадського порядку, надання в необхідному обсязі суспільних послуг і благ у сферах охорони здоров'я та освіти, соціального захисту є можливим лише при наявності достатніх за обсягом централізованих фінансових ресурсів основою яких є доходи державного бюджету. У процесі дослідження виявлено, що саме податкові надходження становлять переважну частину доходів державного бюджету (див. табл. 2.2). Так, у 2019–2021 рр. відповідний показник Державного бюджету України становив 85,4–79,1%. У період війни даний показник знизився до рівня 53,4% та, як бачимо, продовжує становити понад половину усіх доходів. Саме тому, важливим завданням для держави є розроблення та реалізація такої фіскальної політики, яка забезпечить баланс між фіскальною достатністю податкових надходжень та формуванням сприятливого середовища для довгострокового економічного зростання.

За допомогою інструментів податкової та бюджетної політики держава впливає на перерозподіл ВВП через бюджети, на інвестиційні процеси, на ділову активність та зайнятість населення. Після вторгнення російських окупантів на територію України відбулись кардинальні зміни в усіх сферах. Так, внаслідок бойових дій на території України та внутрішньої та зовнішньої міграції населення знизився рівень ділової активності, відбулись негативні зміни у демографічній ситуації. Так, за даними ООН у 2022 р. 7 млн. українських біженців знаходились в країнах Європи [57].

В умовах війни зазнали змін процеси всередині бюджетної системи, зокрема, значно знизилась надходження до бюджетів. Так, частка податку на доходи фізичних осіб у 2019–2021 р. становила 10,6–11,0% від загального

обсягу доходів, частка податку на прибуток підприємств – 10,4–11,4% (див. табл. 2.7). У 2022 р., внаслідок війни, частка цих груп доходів знизилась до 8,3% та 6,5% відповідно.

Зниження дохідної частини державного бюджету відбувалось при одночасному зростанні видатків на оборону та громадський порядок, посиленні потреб у подальшому соціальному забезпеченні населення та фінансуванні соціальних гарантій.

У таких умовах надзвичайно важливим є розроблення заходів, які сприятимуть підвищенню макроекономічної стабільності та забезпечать надходження доходів до державного бюджету. З огляду на вищезазначене, потребують дослідження та розроблення шляхи оптимізації доходів державного бюджету, зокрема в частині обґрунтування можливих напрямів бюджетно-податкової політики у період військового стану та у період післявоєнного відновлення.

Серед науковців існує два кардинально відмінні підходи до напрямків удосконалення податкової політики. Одні вважають за необхідне здійснювати заходи спрямовані на підвищення податкового навантаження, інші – доводять необхідність застосування податкових пільг в умовах війни і пропонують знижувати рівень податкового навантаження на соціально важливі товари та послуги.

На нашу думку, з метою вироблення обґрунтованих рекомендацій оптимізації доходів державного бюджету у сучасних умовах доцільно вивчати досвід зарубіжних країн та оцінити можливості його застосування в Україні.

У Хорватії впровадження системних заходів по реформуванню податкової системи стали результативними лише після закінчення п'ятирічного військового конфлікту [8, с. 129]. Під час війни уряд Хорватії не збільшував податкове навантаження, при цьому фінансування пов'язаних з війною видатків бюджету здійснювалося за рахунок скорочення інших видатків [8, с. 129].

У Руанді, де військовий конфлікт тривав у 1993–1994 рр., уряд посилив оподаткування окремих сировинних галузей економіки, що забезпечило зростання податкових надходжень від даних галузей.

Вчені І. Чугунов, М. Пасічний та А. Нікітішин здійснили дослідження та представили результативні показники взаємозалежності зміни питомої ваги податкових надходжень у ВВП в умовах військових конфліктів [8, с. 129]. Науковці виявили, що зростання частки податкових надходжень у ВВП в Анголі (військовий конфлікт 1993–1994 рр.), у Мозамбіку (військовий конфлікт 1981–1991 рр.), Бурунді (військовий конфлікт 1999–2002 рр.) зумовлено підвищенням ставок рентних платежів за видобування природних ресурсів. Вчені дослідили, що зростання податкових надходжень переважно характеризується короткостроковістю і у довгостроковому періоді позитивна динаміка зникає. Війна (або військові конфлікти) зменшують спроможність держави отримувати доходи бюджету за рахунок оподаткування [8, с. 130].

Зарубіжний досвід свідчить про можливість використання трьох основних методів фінансування військових витрат (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Шляхи зростання доходів бюджету в умовах військового стану

Примітка. Узагальнено та побудовано за даними [8]

В умовах повномасштабної війни виникає необхідність застосування методів мобілізації коштів до бюджету, які знижують ефективність системи державного фінансового регулювання соціально-економічного розвитку. У таких умовах важливо обрати найбільш ефективний метод: емісія грошей, підвищення рівня оподаткування чи залучення позикових коштів.

Досвід США свідчить, що у період Громадянської війни лише близько 10% видатків бюджету фінансували за рахунок податкових надходжень і 90% –

за рахунок емісії та запозичень. Політика мобілізації ресурсів під час Першої Світової війни змінилася: 24 % видатків профінансовано за рахунок податків, а питома вага емісійного джерела та боргових коштів знизилась до 76%. Під час Другої Світової війни вже 41% видатків покривалось за рахунок податків і 59% – за рахунок грошової емісії і державних запозичень. У наступні періоди військові операції США в Іраку, Кореї та Афганістані фінансувалися переважно за рахунок податкових надходжень та державних запозичень, при цьому емісійний метод не застосовувався. Досвід США демонструє, що для емісії характерним є обмежений спектр дії і це джерело екстраординарним джерелом фінансування бюджету, коли держава має недостатню фіскальну спроможність та обмежена у доступі до ринків боргового капіталу [8, с. 131].

В окремих випадках підвищення рівня оподаткування може бути найбільш економічно обґрунтованим методом фінансування зростаючих військових витрат. Разом з тим, розширення податкової бази або зростання податкових ставок може неоднозначно сприйматися платниками податків, негативно впливати на ринок праці. Саме тому, в умовах війни підтримка населення та їх позитивне сприйняття заходів держави, спрямованих на підвищення рівня оподаткування як необхідне джерело фінансування обороноздатності держави має особливе значення. Для прикладу, у США, рішення президента Трумена допомогти Південній Кореї шляхом фінансування Корейської війни за рахунок зростання податкових надходжень від «підвищеного рівня оподаткування прибутку, капіталу, предметів розкоші» підтримало близько 81% громадян США [8, с. 130].

Вивчення сучасних наукових досліджень дозволяє зробити висновок, що військові конфлікти негативно впливають на фіскальну спроможність держави [32]. Дійсно, в умовах війни в Україні структура доходів державного бюджету зазнала змін (див. табл. 2.2). Так, роль податкових надходжень як основного джерела формування доходів державного бюджету України знизилась, а зовнішніх грантів від міжнародних фінансових організацій та іноземних держав – зросла.

При розробленні заходів, спрямованих на зростання доходів державного бюджету слід враховувати, що оподаткування є важливим інструментом, який здатний як стимулювати економічне зростання держави, так і його стримувати. Надмірне податкове навантаження може спричинити спад економічної активності та перехід економічних суб'єктів у тіньовий сектор економіки. Крім того, в умовах війни важко переоцінити роль населення та бізнесу у фінансуванні допомоги ЗСУ. Через волонтерські фонди і численні платформи допомоги військовим нашими громадянами, підприємствами та установами різних форм власності надаються значні за обсягом фінансові ресурси для підвищення обороноздатності нашої держави.

Так, за період з 2022 р. по жовтень 2023 р. до Фонду «Повернись живим» надійшло 8966,2 млн. грн. добровільних внесків, які спрямовано на закупівлю техніки, реалізацію проектів по посиленню обороноздатності країни [58]. У 2022 р. на спецрахунок Національного банку України для підтримки Збройних сил надійшло понад 20 млрд. грн. Крім того, у 2022 р. найбільшими п'ятьма фондами зібрано понад 10 млрд. грн. [8, с. 132]. В умовах зниження доходів та ділової активності значні за обсягом грошові кошти, які українці та бізнес спрямовують на підтримку ЗСУ є свідченням активної громадянської позиції. Підвищення податкового навантаження може не знайти розуміння серед громадян та знизить рівень позабюджетної підтримки вітчизняної армії.

На нашу думку, в умовах негативного впливу війни на економічну діяльність в Україні загалом та базу оподаткування зокрема, важливо запровадити такі умови оподаткування, які сприятимуть підвищенню економічного потенціалу держави, її післявоєнній розбудові, і як наслідок, створять передумови для зростання дохідної частини державного бюджету.

Іншими словами, в умовах війни при формуванні доходів бюджету необхідно забезпечити достатній рівень фіскальної безпеки країни, який передбачатиме дотримання певних обмежень та фіскальних правил, що створять умови для запобігання дестабілізації економічного розвитку та по можливості нейтралізуватимуть ризики у сфері дефіциту державного бюджету

та державного боргу. У таких умовах зростає роль стабілізаційної функції бюджетно-податкової політики, яку доцільно спрямувати на підвищення ефективності використання обмежених фінансових ресурсів держави. Важливим є застосування комплексного підходу до оптимального формування доходів державного бюджету при цьому забезпечити підтримку та створити умови для функціонування вітчизняної економіки.

На початку війни державою запроваджено певні фіскальні стимули для підтримання економіки та споживання, застосовано фіскальний механізм, який передбачає зниження окремих податків та надання тимчасових податкових стимулів, податкові пільги для суб'єктів малого бізнесу. Для створення сприятливого середовища для економічного зростання доцільно реалізувати заходи, які передбачатимуть:

- надання податкових кредитів для збереження робочих місць;
- покриття витрат по сплаті відсотків за користування кредитом;
- фінансову підтримку з використанням гарантійних механізмів;
- субсидіювання;
- податкові кредити на суму заборгованості;
- відстрочення або розстроченню податкових зобов'язань;
- відстрочення терміну сплати наявного податкового боргу;
- компенсацію частини щомісячних витрат на виплату заробітної плати, у тому числі пенсійних і страхових внесків;
- призупинення процедур по стягненню податкового боргу.

До заходів, які забезпечать потенційне зростання доходів бюджету належить державне стимулювання інвестиційної діяльності у промисловості шляхом надання державних гарантій за кредитами, компенсації відсотків за кредитом або їх частини. Програма «Доступні кредити 5–7–9 %» [59] передбачає надання кредитів на інвестиційні цілі та компенсацію державою частини кредитного навантаження [60]. Під час війни такі кредити можуть отримати підприємства, які розташовані не ближче, як за 50 км до фронту і були пошкоджені або зруйновані внаслідок бойових дій. Разом з тим, сучасні

реалії війни вказують на фінансову неспроможність держави компенсувати відсотки, коли зобов'язання погашення лягає на підприємців, є випадки відмови банків працювати за умовами цієї програми [60].

Досягнути зростання доходів державного бюджету можна шляхом залучення в українську економіку коштів іноземних інвесторів. Повномасштабна війна є стримуючим чинником, який можна частково нейтралізувати запровадивши страхування воєнних ризиків.

Так, з метою урегулювання страхування ризиків війни спрямовано законопроект про зміни у Законі України «Про фінансові механізми стимулювання експортної діяльності» [61]. Законопроектом передбачено «можливість надання Експортно-кредитним агентством (ЕКА) послуг щодо страхування інвестицій, які здійснюються на території України, у межах статутного капіталу ЕКА» [61].

В умовах війни змінилась структура доходів державного бюджету (див. табл. 2.2) – знизилась частка податкових надходжень і зросла питома вага грантів, що надійшли від урядів іноземних держав та міжнародних фінансових інституцій. Можливість отримання безоплатної та безповоротної фінансової допомоги є надзвичайно важливою в умовах активних бойових дій та зростаючих потреб на забезпечення обороноздатності країни. Отримання грантових коштів стало можливим внаслідок титанічної роботи уряду та уповноважених осіб. Так, у вересні 2023 р. досягнуто домовленості щодо залучення до державного бюджету гранту обсягом 1,25 млрд. дол. від США у рамках програми Світового банку «Підтримка державних видатків для забезпечення стійкого державного управління в Україні» [61]. Проектом передбачено спрямування цих коштів на підтримку незахищених верств населення, освітніх і медичних закладів. Вже 25 вересня 2023 р. Україною отримано «100 млн. дол. США від Світового банку під гарантію Великої Британії» [61]. Ці кошти будуть спрямовані на компенсацію видатків із державного бюджету України на відшкодування пенсійних виплат. «Загальний

обсяг фінансової допомоги Великої Британії від початку війни становить 1,6 млрд. дол. США» [61].

В даний час ведеться робота по залученню гранту до державного бюджету України від Цільового фонду багатьох донорів у контексті співпраці з Міжнародним банком реконструкції та розвитку і Міжнародною асоціацією розвитку.

Значні обсяги фінансової допомоги на цивільні цілі (надання екстреної допомоги жертвам війни, на реконструкцію країни, на відновлення критичної інфраструктури) планує надати Україні Данія – до 1,5 млрд. данських крон (що складає понад 200 млн. євро) [61].

Грантові кошти в обсязі 1 млрд. норвезьких крон (що складає 92,5 млн. дол. США), які планує надати Норвегія будуть спрямовані для надання допомоги дітям, внутрішньо переміщеним особам, для забезпечення доступу до житла, їжі, води та освітніх та медичних послуг, психосоціальної підтримки, захисту від сексуального та гендерного насильства [61]. Надання таких грантових коштів буде здійснено при участі ООН та Українського гуманітарного фонду, Міжнародним фонду Червоного Хреста та Червоного Півмісяця.

Для того, щоб Україна могла і у подальшому отримувати грантові кошти уряду України необхідно розробити програмний документ «План відновлення України», у якому викласти комплекс заходів спрямованих на відновлення та модернізацію України, оприлюднити заплановані в межах програми реформи. «План відновлення України» має відображати структурні реформи у сфері:

- залучення інвестицій,
- економічного розвитку та модернізації економіки,
- державного управління
- раціонального управління фінансами,
- боротьби з корупцією та шахрайством.

Висновки до розділу 3

В умовах негативного впливу війни на економічну діяльність в Україні загалом та базу оподаткування зокрема, важливо запровадити такі умови оподаткування, які сприятимуть підвищенню економічного потенціалу держави, її післявоєнній розбудові, і як наслідок, створять передумови для зростання дохідної частини державного бюджету.

В умовах воєнного стану зростає роль стабілізаційної функції бюджетно-податкової політики, яку доцільно спрямувати на підвищення ефективності використання обмежених фінансових ресурсів держави. Важливим є застосування комплексного підходу до оптимального формування доходів державного бюджету при цьому забезпечити підтримку та створити умови для функціонування вітчизняної економіки.

Для створення сприятливого середовища для економічного зростання доцільно реалізувати заходи, які передбачатимуть:

- надання податкових кредитів для збереження робочих місць;
- покриття витрат по сплаті відсотків за користування кредитом;
- фінансову підтримку з використанням гарантійних механізмів;
- податкові кредити на суму заборгованості;
- відстрочення терміну сплати наявного податкового боргу;
- призупинення процедур по стягненню податкового боргу;
- державне стимулювання інвестиційної діяльності (надання державних гарантій за кредитами, компенсації відсотків за кредитом або їх частини);
- запровадження страхування воєнних ризиків.

Можливість отримання безоплатної та безповоротної фінансової допомоги є надзвичайно важливою в умовах активних бойових дій та зростаючих потреб на забезпечення обороноздатності країни. Для подальшого отримання грантових коштів уряду України необхідно розробити та представити програмний документ «План відновлення України», у якому

викласти комплекс заходів спрямованих на відновлення та модернізацію України. «План відновлення України» має відображати структурні реформи у сфері:

- залучення інвестицій,
- економічного розвитку та модернізації економіки,
- державного управління
- раціонального управління фінансами,
- боротьби з корупцією та шахрайством.

ВИСНОВКИ

Державний бюджет є важливою сферою фінансової системи кожної країни, яка є матеріальною базою розбудови держави, що чинить визначальний вплив на потенційні можливості розвитку у фінансовій, соціально-економічній, політичній та культурній складових держави, визначає масштаби діяльності держави при цьому є фактором, що обмежує таку діяльність.

Аналіз формування доходів державного бюджету засвідчив стабільне зростання обсягу доходів Державного бюджету України упродовж 2019–2022 рр., хоча виконання бюджету відбувалося в складних умовах поширення пандемії COVID-19 та війни на території України.

У результаті дослідження виявлено, що внаслідок повномасштабної війни на території України та спаду економіки відбулось зниження питомої ваги податкових надходжень до державного бюджету у 2022 р. (від 85,4% надходжень у 2021 р. до 53,1% у 2022%) та зростання обсягу міжнародної фінансової допомоги (від 1,1% у 2021 р. до 27,4% у 2022%).

Зниження обсягу податкових надходжень, які надійшли до державного бюджету 2022 р. зумовлено війною, призупиненням роботи численних підприємств на територіях, де ведуться активні бойові дії або через військову загрозу, через блокування або обмеження доступу до ринків збуту чи сировини, масштабною міграцією громадян України, скасування авіаперевезень та блокування роботи портів, запровадження податкових пільг.

Серед податкових надходжень найбільшою питомою вагою вирізняються податки групи внутрішніх податків на товари і послуги (понад 60%) та податків на доходи та прибуток (понад 25%).

Неподаткові надходження відіграють свою роль у формуванні доходів державного бюджету і їх частка становила упродовж 2019–2022 рр. від 13,5% до 19,8% від загального обсягу видатків. Серед неподаткових надходжень державного бюджету переважали доходи від власності та підприємницької діяльності та власні надходження бюджетних установ.

Доходи від операцій з капіталом займають незначну питому вагу (менше як 1%) у доходах державного бюджету.

У процесі дослідження виявлено зростання обсягу коштів, що надійшли у 2022 р. у формі зовнішніх трансфертів, що пов'язано із підтримкою України у війні проти російської федерації. Частка грантових коштів, що надійшли до державного бюджету у 2022 р. становила 25,5% від загального обсягу доходів.

Надходження грантових коштів до бюджету є надзвичайно важливим, оскільки не зумовлює зростання боргового навантаження. З метою залучення грантових коштів урядом реалізовано численні заходи з метою унормування питань стосовно залучення грантів на бюджетну підтримку, зокрема активізовано роботу у даній сфері з міжнародними фінансовими організаціями.

Найбільшими донорами для України під час війни стали: Європейський інвестиційний банк, яким передано близько 2,3 млрд. доларів, Європейська комісія – 600 млн. євро, Світовий банк – 2,1 млрд. доларів, Міжнародний валютний фонд – 1,4 млрд. доларів. Серед країн найбільшими надавачами грантів були США, Німеччина та ЄС.

Виконання державою її функціональних повноважень у сфері оборони та безпеки держави, забезпечення громадського порядку, надання в необхідному обсязі суспільних послуг і благ у сферах охорони здоров'я та освіти, соціального захисту є можливим лише при наявності достатніх за обсягом централізованих фінансових ресурсів основою яких є доходи державного бюджету. Враховуючи, що податкові надходження становлять переважну частину доходів державного бюджету, важливим завданням для держави є розроблення та реалізація такої бюджетно-фіскальної політики, яка забезпечить баланс між фіскальною достатністю податкових надходжень та формуванням сприятливого середовища для довгострокового економічного зростання.

При розробленні заходів, спрямованих на зростання доходів державного бюджету слід враховувати, що оподаткування є важливим інструментом, який здатний як стимулювати економічне зростання держави, так і його стримувати. Надмірне податкове навантаження може спричинити спад економічної

активності та перехід економічних суб'єктів у тіньовий сектор економіки. Крім того, в умовах війни важко переоцінити роль населення та бізнесу у фінансуванні допомоги ЗСУ. Через волонтерські фонди і численні платформи допомоги військовим нашими громадянами, підприємствами та установами різних форм власності надаються значні за обсягом фінансові ресурси для підвищення обороноздатності нашої держави.

На нашу думку, в умовах негативного впливу війни на економічну діяльність в Україні загалом та базу оподаткування зокрема, важливо запровадити такі умови оподаткування, які сприятимуть підвищенню економічного потенціалу держави, її післявоєнній розбудові, і як наслідок, створять передумови для зростання дохідної частини державного бюджету.

В умовах війни при формуванні доходів бюджету необхідно забезпечити достатній рівень фіскальної безпеки країни, який передбачатиме дотримання певних обмежень та фіскальних правил, що створять умови для запобігання дестабілізації економічного розвитку та по можливості нейтралізуватимуть ризики у сфері дефіциту державного бюджету та державного боргу. У таких умовах зростає роль стабілізаційної функції бюджетно-податкової політики, яку доцільно спрямувати на підвищення ефективності використання обмежених фінансових ресурсів держави. Важливим є застосування комплексного підходу до оптимального формування доходів державного бюджету при цьому забезпечити підтримку та створити умови для функціонування вітчизняної економіки.

Для створення сприятливого середовища для економічного зростання доцільно реалізувати заходи, які передбачатимуть:

- надання податкових кредитів для збереження робочих місць;
- покриття витрат по сплаті відсотків за користування кредитом;
- фінансову підтримку з використанням гарантійних механізмів;
- субсидювання;
- податкові кредити на суму заборгованості;
- відстрочення або розстрочення податкових зобов'язань;

- відстрочення терміну сплати наявного податкового боргу;
- компенсацію частини щомісячних витрат на виплату заробітної плати, у тому числі пенсійних і страхових внесків;
- призупинення процедур по стягненню податкового боргу;
- державне стимулювання інвестиційної діяльності (надання державних гарантій за кредитами, компенсації відсотків за кредитом або їх частини);
- запровадження страхування воєнних ризиків.

Можливість отримання безоплатної та безповоротної фінансової допомоги є надзвичайно важливою в умовах активних бойових дій та зростаючих потреб на забезпечення обороноздатності країни. Для подальшого отримання грантових коштів уряду України необхідно розробити та представити програмний документ «План відновлення України», у якому викласти комплекс заходів спрямованих на відновлення та модернізацію України. «План відновлення України» має відображати структурні реформи у сфері:

- залучення інвестицій,
- економічного розвитку та модернізації економіки,
- державного управління
- раціонального управління фінансами,
- боротьби з корупцією та шахрайством.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1 Захожай К. В. Роль, функції та завдання державного бюджету України в сучасному суспільно-економічному просторі. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 20. С. 15–22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2017_20_5.
- 2 Західна О., Себестянович І. Аналіз доходів та видатків державного бюджету України. *Молодий вчений*. 2020. № 11 (87). С. 164–168. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-11-87-35>
- 3 Панухник О., Федотова Я., Голич Н. Державний бюджет України-2023: особливості регулювання фінансово-економічних процесів в умовах повномасштабної війни. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2022. Вип. 2 (27). С. 63–71. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2022/22povupv.pdf>
- 4 Бюджетна стратегія держави : монографія /В.Д. Макогон. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 364 с.
- 5 Пасічник Ю. В. Бюджетна система України та зарубіжних країн: Навч. посіб. Київ: Знання-Прес, 2002. 495 с.
- 6 Павлюк К.В. Бюджет і бюджетний процес в умовах транзитивної економіки України: Монографія. Київ: НДФІ, 2006. 584 с.
- 7 Сирочетник О.С. Доходи державного бюджету: економічний зміст, особливості формування та вплив на систему міжбюджетних відносин. *Приазовський економічний вісник*. 2020. Випуск 1(18). С. 272–278.
- 8 Чугунов І., Пасічний М., Нікітішин А. Доходи Державного бюджету України в умовах воєнного стану. *SCIENTIA FRUCTUOSA*. 2022. № 5. С. 124–137.
- 9 Колесник Ю. Ю., Бегун С. І. Статистичний аналіз доходів державного бюджету України . *Регіональна економіка та управління*. 2020. № 2 (28). С. 71–74.
- 10 Дишлева І. О. Механізм формування доходів державного бюджету України: правовий аспект. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2019. №

34. С. 90–97. URL:: <https://lbku.krok.edu.ua/index.php/krok-university-law-journal/article/view/199>.
- 11 Романенко О. Р. Фінанси: підруч. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 312 с.
- 12 Лук'яненко І., Сидорович М. Бюджетно-податкова політика України: нові виклики : монографія. Київ : НаУКМА, 2014. 229 с.
- 13 Бондарук Т. Г. Формування державних доходів в Україні *Формування ринкових відносин в Україні*. 2009. № 8. С. 27–32.
- 14 Тарасюк М.В., Сирочетник О.С. Доходи державного бюджету в системі соціально-економічного розвитку України. *Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. № 21 (2). С. 93–97.
- 15 Західна О., Круглякова В., Бацман І. Формування дохідної частини Державного бюджету України. *Молодий вчений*. 2021. № 10 (98), С. 131–136. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-10-98-30>.
- 16 Огонь Ц.Г. Доходи бюджету: теорія та практика: монографія. Київ:: Київ. нац. торг. ун-т, 2003. 580 с.
- 17 Дем'янишин В.Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України: Монографія. Тернопіль, ТНЕУ, 2008. 496 с.
- 18 Сучасна бюджетна система: правила та процедури: Навчальний посібник / [За заг. ред. В. В. Зубенка]; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-П) впровадження». Київ, 2017. 184 с.
- 19 Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 р. № 2456-VI (зі змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>
- 20 Конституція України. № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р. (зі змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
- 21 Податковий кодекс України від 02 грудня 2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
- 22 Про бюджетну класифікацію : наказ Міністерства фінансів України від

14.01.2011 р. №11 (зі змінами і доповненнями). URL: http://minfin.gov.ua/control/uk/publish/article%3Fart_id=356065&cat_id=355990.

23 Гордієнко М. Огляд змін податкового законодавства України в період дії військового стану. *Молодий вчений*. 2023. № 1 (113). С. 158–162. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-1-113-31>

24 Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану : Закон України від 15 березня 2022 року № 2120-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>

25 Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану : Закон України від 24 березня 2022 року № 2142-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2142-20#Text>.

26 Бюджетна декларація на 2022–2024 рр. схвалено пост. Кабінету Міністрів України від 31 травня 2021 року № 548 URL: <https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%91%D1%8E%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D1%82%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%BD%D0%B0%202022-2024%20%D1%80%D0%BE%D0%BA%D0%B8.pdf>

27 Про підготовку Бюджетної декларації на 2023–2025 рр.: лист Міністерства фінансів України Головним розпорядникам коштів державного бюджету від 21.01.2022 р. N 04110-08-2/1972. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MF22009>.

28 Підласа Р. Україна виконала ще одне зобов'язання перед МВФ. 27 липня 2023 р. URL: https://lb.ua/economics/2023/07/27/567338_ukraina_vikonala_shche_odne.html.

29 Луніна І.О. Публічні фінанси в макроекономічній політиці зростання : монографія / Інна Олександрівна Луніна ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України». Київ, 2020. 440 с.

- 30 Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про Державний бюджет України на 2024 рік». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42796>.
- 31 Товарообіг України за сім місяців становив \$57,5 мільярда гривень Укрінформ. 18.08.2023 р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3749910-tovaroobig-ukraini-za-sim-misaciv-stanoviv-575-milarda.html>.
- 32 Чугунов І. Я. Бюджетна стратегія суспільного розвитку. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. 532 с.
- 33 Про Державний бюджет України на 2024 рік: проект Закону України URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1986636>.
- 34 Про внесення змін до розділу VI Бюджетного кодексу України щодо забезпечення підтримки обороноздатності держави та розвитку оборонно-промислового комплексу України: проект Закону 10037 від 12.09.2023 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42765>.
- 35 Обух В. Як вилучення військового ПДФО до держбюджету вплине на життя ОТГ. Укрінформ. 22.09.2023 р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3764854-ak-vilucenna-vijskovogo-pdfdo-do-derzbudzetu-vpline-na-zitta-otg.html>.
- 36 Коваль С., Дідух М. Особливості формування доходів державного бюджету України у період воєнного стану. Актуальні питання фінансової теорії та практики: збірн. матер. Десятої заоч.-дистанц. конф. студентів і молодих вчених (м. Тернопіль, 26 квіт. 2023 р.). Ч. 1. Тернопіль: ЗУНУ, 2023. 242 с. С. 115–118.
- 37 Дідух М. Фактори впливу на формування доходів Державного бюджету України. Фінансове забезпечення сталого розвитку: збірник наукових праць кафедри фінансів ім. С. І. Юрія Західноукраїнського національного університету. Вип. 3. Тернопіль: ЗУНУ, 2023. 126 с.
- 38 Мотузка О.М. Статистичний аналіз державного бюджету України. *Статистика України*. 2015. Випуск 1. С. 23–27.

- 39 Тітенко, З., Ворона А. Аналіз податкових надходжень в системі доходів бюджету України. *Економіка та суспільство*. 2021. № 33. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-33-58>.
- 40 Захожай К.В., Жам О.Ю. Роль прямих та непрямих податків у формуванні доходів державного бюджету України. Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. 2019. № 8. С. 103–114.
- 41 Виконання бюджету: Державний веб-портал: Бюджет для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua>.
- 42 Про звіт про виконання Закону України "Про Державний бюджет України на 2020 рік": постанова ВРУ № 1567-IX від 18.06.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1567-IX#Text>
- 43 Про звіт про виконання Закону України "Про Державний бюджет України на 2021 рік". постанова ВРУ URL: <https://ips.ligazakon.net/document/DI09367A?an=4>
- 44 Інформація Міністерства фінансів України про виконання Державного бюджету України за 2022 рік. URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_2022-538
- 45 Слободянюк Н.О. Проблемні питання формування дохідної частини бюджету: сучасні реалії. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Випуск 15. С. 554–558.
- 46 Сирочетник О.С. Неподаткові надходження в системі доходів Державного бюджету України. *Бізнесінформ*. 2019. № 9. С. 239–244.
- 47 Дем'янишин В.Г., Шаманська О. С. Неподаткові надходження: проблеми та роль у доходах бюджету держави. *Фінансово-кредитна діяльність*. 2011. Вип. 2. С. 268–274.
- 48 Томілін В. Забезпечення зростання неподаткових надходжень бюджету: Матеріали XXXIII Всеукраїнської практично-пізнавальної конференції «Наукова думка сучасності і майбутнього». URL: <https://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/tridtsyat-tretya-vseukrajinska-praktichno-piznavalna-internet-konferentsiya>.

- 49 Собчук С.І. Формування неподаткових надходжень бюджету в системі бюджетного регулювання. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 7. С. 79–84.
- 50 Сидор І. Неподаткові надходження в контексті наповнення державного та місцевих бюджетів України. *Світ фінансів*. 2011. № 3. С. 113–122.
- 51 Рябокiнь М. Особливості бюджетного процесу в умовах воєнного стану. *Економіка і регіон*. Полтава: ПНТУ, 2022. Т. 4 (87). С. 275–281. URL: [https://doi.org/10.26906/EiR.2022.4\(87\).2809](https://doi.org/10.26906/EiR.2022.4(87).2809).
- 52 Про Національний банк України: Закон України. № 679-XIV. 20.05.1999 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/679-14>.
- 53 Науменко В. О., Ріппа М. Б. Міжнародна фінансова допомога для України в умовах повномасштабного вторгнення росії. *Трансформаційні процеси в умовах війни та післявоєнного періоду*. Збірник матеріалів Всеукраїнської міждисциплінарної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 10 червня 2022 року). Чернігів: ГО «Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій», 2022. С. 41–43. URL: https://reicst.com.ua/asp/issue/view/conf_mult_06_2022. DOI: <https://doi.org/10.54929/confmult-06-2022>.
- 54 Курносенко Л. В. Проблеми та особливості міжнародної фінансової підтримки України в умовах війни. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2022. № 15. С. 255–274. URL: <https://doi.org/10.34132/pard2022.15.13>.
- 55 Державний бюджет України 2022 року: виконання в умовах повномасштабної війни: Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/derzhavnyy-byudzhety-ukrayiny-2022-roku-vykonannya-v-umovakh>.
- 56 Мороз Н. В., Косик В. М. Фінансова допомога Україні від міжнародних партнерів у період війни. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2022. № 5. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-5-08-01>.
- 57 Офіційні дані ООН. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
- 58 Повернись живим: звітність фонду. URL: https://savelife.in.ua/reporting/?reportingType=%22income%22&date_from=%2220

21-12-31T22%3A00%3A00.000Z%22&date_to=%222023-09-30T21%3A00%3A00.000Z%22

59 Про надання фінансової державної підтримки: постанова КМУ від 24 січня 2020 р. № 28. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/28-2020-%D0%BF#Text>

60 Новий механізм підтримки України URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/uk/QANDA_23_3353

61 Про фінансові механізми стимулювання експортної діяльності: Закон України 1792-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1792-19#Text>

62 Допомога міжнародних фінансових інститутів Україні. Вересень 2023 року. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/dopomoha-mizhnarodnykh-finansovykh-institutiv-ukrayini-veresen-2023-roku>